

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју
Мастер академске студије историје

Крсте Петков Мисирков (1874-1926)

Ментор и комисија:

Дипломирани историчар: Бојан Андоноски ис20/26

У Београду, 2021. године

Предговор

Почетак кодификовања македонске азбуке на основу македонског народног говора је досегао врхунац у раду филолога, етнографа, историчара, публицисте Крсте Петкова Мисиркова. Он је један од главних оснивача и водећих личности македонских научно-литерарних и национално-политичких друштва основаних у Београду, Санкт Петербургу, Одеси, Софији и др. Крсте Петков Мисирков је био један од главних идеолога македонизма, становишта о посебности македонског народа и језика. У Македонији се Крсте Петков Мисирков сматра оцем нације (Татко на Нацијата).

У изради овог рада јединствено ће бити коришћени од литературе дело историчара и академика др Блажета Ристовског *„Крсте Петков Мисирков (1874-1926) Прилог кон проучувањето на развитокот на македонската национална мисла“* објављено у Скопљу 1966. То је једино историографско дело написано о биографији Крсте Петкова Мисиркова. Будући да је др. Блаже Ристовски био централни македонски историјски научник, он се прихватио тог посла да напише ту биографију на основу документације коју је СР Македонији дао син Крсте Мисиркова, Сергеј 1956.године.

Поред овог централног историографског дела постоји књига коју је написао др. Климент Цамбазовски али је он у тој јединој књизи коју сам пронашао писао само о односу и сукобу Мисирковљеве мисли и српске пропаганде у Македонији. Нисам желео да је користим из разлога што поред тога што студирам на Београдском универзитету и у Србији, не желим да користим дело у коме има непријатељског става према Србији. Три сандука докумената које је Крсте П. Мисирков имао у свом стану у Одеси су узета од стране неког бугарског агента који је послат тамо одмах по његовој смрти. Такође ће бити коришћено дело др Христа Андонова-Пољанског *„Историја на македонскиот народ“*, Скопље 1969. књига друга“.

Од извора ће бити коришћена књига коју је написао Крсте Петков Мисирков, његово капитално дело *„За македонските работи“* 1903. јубилејно издание, Табернакул, Скопље, 2003. Поред тог, биће коришћени часопис *„Вардар“* 1905. Одеса, његови разни научни чланци писани у периоду 1901-1925.

Најраније године и образовање

Крсте Петков Мисирков је рођен у селу Постола (античка Пела, у то време су га Османлије звале Ала-Клисе а Грци Апостолари или Апостоли), у егејској Македонији 18. новембра 1874. године као друго дете Петка Мисиркова из Постола и мајке Ђурђе Брбрчеве из суседног села Аларе. На рођењу добија име Крсто док му је надимак био „К’чо“. Имао је старију сестру Марију (надимак Муша) и млађег брата Лазара.

До своје петнаесте године К.П.Мисирков живи у Постолау где му пролази детињство и почетак младости. Ту је имао прилику како је сам сведочио да посматра промене које су се догађале у животима сељана. Локална школа у селу је била смештена у црквеном двору. Ту је била само једна учионица за сва одељења. Учитељи су углавном били Македонци, али је предавање одржавано на грчком језику из разлога што је село било „патријаршијско“ (у оно време то је значило грчко) под јурисдикцијом Цариградске патријаршије. Нешто касније ће се у селу основати и бугарска црквена општина која ће отворити своју школу али је у том периоду К. П. Мисирков већ отишао из Постола. Свих шест разреда у основној школи Мисирков је завршио са одличним успехом, али за продужетак образовања није било никаквих могућности, јер је у први мах Крсте остао у селу да помаже оцу у пољопривреди, јер му је у то време умрла мајка. К.П.Мисирков је већ од јесени 1889. године био у Београду као питомац Светосавске школе. У једном запаженом Списку од 24 ученика из разних делова Старе Србије и Македоније који су издржавани на рачун „Друштва Свети Сава“ и који су живели у приватним кућама, пронађеном 20. октобра 1889. године Мисирков је био уписан под именом „Крста Петковић II разред гимназије“. Описујући атмосферу унутар интерната К.П.Мисирков каже како су питомци били већ под ударом грчке и бугарске пропаганде с обзиром на то да су претходно завршавали школе које су биле под грчком и бугарском црквеном јурисдикцијом. Таква ситуација и жеља друштва Свети Сава да се што пре развије код питомаца „српски дух“ донела је корист бугарској пропаганди да преведе питомце код себе и преузме их. Питомцима је обећано више новца, слобода изјашњавања итд. Када су отишли у Софију Крсте и још неколицина су одмах тражили да се врате јер су схватили

праве намере Бугара. Њиховој одлуци да уопште оду у Софију допринела је тада доста развијена македонска емиграција у Бугарској. Македонска емиграција је највише била развијена у градовима Софија, Пловдив и Русе. Можда би управо емиграција у Русама требало да заслужи највише наше пажње, јер је ту била најразвијенија национална свест. Ту су се издавали часописи „Македонец“ (1880-1885) и „Македонија“ (1888-1893).¹

К.П.Мисирков (Крста Петковић) са још неколико ученика тражи да му се дозволи да упише трећу годину на Светосавској школи али им то није дозвољено па се Крсте уписује у „Богословско-учитељску школу“ коју је такође водило Друштво Свети Сава. Главни циљ „Богословско-учитељске школе“ је био да образује ученике у „српском духу“ да би после завршетка могли да се врате у своје крајеве где би предавали научено, као свештеници или учитељи. Од четрдесетак предмета у четири разреда само отприлике седам није имало „пропагандне примесе“. Предавана им је и „телесно-војна вежба“ јер је био циљ да буду спремни као војници да се боре у крајевима у Турској где су Срби подјармљени и да буду претходница српској војсци када она буде дошла у те крајеве.²

Сама „Богословско-учитељска светосавска школа“ је имала строга правила. Предавања су држана од јутра до мрака, спавало се само шест сати. Читав дан је био испуњен разним предавањима и другим активностима. К.П.Мисирков је у тој школи био уписан као „Крста Петков Мисирковић, 16 година, из Постола, Еницевардарски округ, препоручен од стране М.В. Веселиновића, чиновника“. По завршетку школе била је организована екскурзија широм Србије, то је била прилика да К.П. Мисирков посети градове у Србији међу којима Смедерево, Јагодина, Ћуприја, Параћин, Крушевац, Трстеник, Врање и Пирот. Ова екскурзија је имала велики значај за њега јер је он сад имао прилику да директно чује и проучава разне дијалекте и акценте и да их упореди са књижевним српским језиком. То му је значило за његове касније студије о етнографији, историји и језику јужних Словена поготово Срба из Поморавља. Он је истраживао све балканске Словене а посебно га ја интересовао период краља Марка што ће му касније послужити за дипломски рад.

¹ Др Блаже Ристовски „Крста Петков Мисирков (1874-1926) Прилог кон проучувањето на развитокот на македонската национална мисла“ стр. 63-71

² Исто, стр. 90-93.

После завршетка екскурзије већина македонских питомаца је тражило да им се дозволи да оду за летњи распуст кући. Председник ГО друштва „Свети Сава“ Светомир Николајевић је 6.8.1891.године обавестио Министарство спољних послова да је одобрио свим питомцима из Македоније међу којима су били Јелена Ацевићева (Битољ), Чинговић (Струга), Трајко Момировић (Прилеп), Григорије Хаџиташковић (Воден), Крста Мисирковић (Апостол), Иван Цоковић (Скопље), Спиро Мартиновић (Битољ) и Андреја Ризовић (Битољ) да могу слободно да оду кући за време летњег распуста и да остану до септембра до почетка следеће школске године. Још је тражио да им се дају бесплатне карте до Ристовца и назад. Министарство спољних послова није прихватило ни одобрило ову одлуку С.Николајевића из разлога јер су сматрали да ће одлазак кући негативно утицати на стечена знања у претходној години. Многи македонски питомци међу којима је био Крсте П. Мисирков побунили су се и чак напустили интернат због чега ће касније бити избачени и премештени по разним школама широм Србије, Мисирков тада долази у Шабац.³ По телеграму 1.9.1891. г. којим се извештава Министарство спољних послова сазнајемо да су питомци „синоћ“ стигли у Шабац и да су смештени у одређеним становима. Директор Шабачке гимназије Витомир Младеновић 3.септембра саопштава Министарству спољних послова одлуку Професорског савета да се питомци упишу у четврти разред међу којима су били Никола Антоновић, Григорије Хаџиташковић, Риста Поповић, Симо Марковић и Крста Петковић. У поверљивом писму од 5. септембра начелништво Подрињског округа у Шапцу обавештава Министарство спољних послова да су питомци смештени у шест станова где сваки посебно има кревет, чисто намештен са добром храном. У свакој соби су по двојица само у једној по тројица. Надзор ученика није био организован по принципу „светосавске школе“. Ученици нису били задовољни само због тога што нису имали довољно топле и доње одеће. Читаву зиму су морали да проведу у једној одећи која им је дата кад су долазили у Шабац. И поред тога Крсте П. Мисирков је показао врло добар резултат учења у школи. Професор К. Јовановић је 16.3.1892. г. поднео захтев начелнику Подрињског округа у Шапцу да се наведеним „питомцима“ међу којима је на последњем 19-ом месту био и Крста Петковић да за наредно лето „по један пар одеће, један пар ципела, гаће, кошуље и капа“ додајући да се и сам уверио у то да нису збринути по питању одеће. На списку „питомаца“ за требовање ствари које је послао

³ Исто, стр. 94-97.

директор школе Витомир Младеновић 23.6. 1892 год. Министарству спољних послова није било имена Крсте Петковића. Завршетак школске године је Крсте П. Мисиркову дао могућност да испуни дужност коју су захтевали његови из села Постол из једног писма 12.12. 1891. тражећи да одмах дође кући ради решавања породичних ситуација. Остајући већ сироче, без оба родитеља Крсте П. Мисирков пише писмо Министарству спољних послова са следећом молбом.⁴

„ Понизно се обраћам Господину Министру са овом молбом, молећи га да изда наредбу Начелништву Подрињског округа да ми изда папир за путне трошкове од Шапца до моје куће у селу Постол, Еницевардарски санџак у Македонији и назад, зато што бих желео да одем кући из следећих разлога: зато што ми је отац умро 9 марта 1890. остављајући све нас сирочићима и мене и мог млађег брата Лазара и моју стару сестру Марију која се удала 16. децембра 1891. год . И да примим наследство од нашег покојног оца: мој део и део мог брата Лазара које се сада налази код нашег стрица Бориса Мисирковића.

За мог млађег брата Лазара Петковића, ученика 3. разреда основне школе, молим најпонижније Господине Министре, ако је могуће, да и њему одредите стипендију да може и он да настави своје даље школовање, овде са мнош, добијајући поуке и савете од мене.

Истовремено се обраћам са молбом, молећи Господина Министра да изволи преко Министарства Привреде, да ми набави железничку карту, од Београда до Ристовца и назад.

Са надом да ће ми Господин Министар уважити молбу

У Шапцу 8. Јула 1892. године

остајем понизан

*Крста Петковић, гимназиста 4 године
државни питомац „⁵*

Од сачуваних документа не знамо да ли је молба испуњена или не и како је и где провео лето Крсте П.Мисирков као ни такође да ли је стигао кући. У захтеву који је послао

⁴ Исто, стр. 101,102.

⁵ Крсте П. Мисирков *Молба Министарству спољних послова у Шапцу 8. Јула 1892 год.*

директор Младеновић Министарству спољних послова 10.8 1892. покрај других је именован и Крста Петковић са тражњом „да иде кући“ и „тражи кошуље, гаће и шешир“. Министарство одговара да се одобрава само „тражња за одећу“.

Још 1. јула директор Младеновић предлаже Министарству спољних послова да се њихови питомци пошаљу у Ваљево да уче војне вежбе пошто то нису могли у Шабачкој гимназији јер није било наставника за војне вежбе. Такође би било лоше да питомци цело лето не раде ништа.

У свом одговору 7. јула Министарство спољних послова предлаже Шабачкој гимназији да организује екскурзију или још боље да се договоре са господином Ћирићем, директором Ваљевске гимназије да се придруже њиховим ученицима на екскурзији. Министарство је сматрало да многи ученици желе у војску само да би ушли у државну службу и да би то требало сузбијати код њих. Иако сам Крсте П. Мисирков не прича нигде о том лету, не знамо да ли је негде био на екскурзији. Такође не можемо да проценимо да ли је успео да оде у своје село јер је већ од јесени довео млађег брата Лазара код себе. Почетком септембра Крсте пише молбу начелнику Подрињског округа, у којој наводи да је његов једанаестогодишњи брат Лазар дошао у Шабац да учи, па је замолио да су ме одреди издржавање док је проблем стана решен јер ће брат живети код њега. Начелник Подрињског округа Р. Марковић 13.9.1892.г. шаље молбу Министарству са уверењем да је Лазар уписан у други разред основне и додајући да би могао да буде питамац уместо једног од двојице ученика који су се пребацили у Београд. Министарство спољних послова одбија молбу уз образложење да када буде завршио основну школу и прве две године гимназије, онда ће моћи да добије неки месечни износ који ће бити довољан за школске потребе док ће за само издржавање морати да се брине сам или тај неко кога је довео ту без знања Министарства. У школској 1892/3. Крсте П. Мисирков се уписује у пети разред гимназије. Извештавајући Министарство спољних послова 10.9.1892, окружни начелник каже како су двојица питамаца само узели своја сведочанства и отишли у Београд, где се један уписао на Учитељску школу а други на Богословију, и да су остали 17 питамаца међу којима и Крста Петковић, Риста Поповић, Алекса Јовановић и Григорије Хаџиташковић. Начелник предлаже да и ова четворица питамаца пребаце у Београд у неку учитељску или богословску школу и да ће на тај начин „да се постигне

истински циљ њиховог образовања“. Услед перипетија почетком октобра Министарство спољних послова наређује да се четворица питомаца пребаце у Београд. Заједно са њима пошао је и Лазар Петковић. Његово издржавање је и овде представљало проблем пошто је Крсте П. Мисирков и у Шапцу остао дужан газди услед чега је овај задржао његове ствари, на крају је Министарство реаговало да се ствари врате. По наредби Министарства спољних послова Крста Петковић се уписује у прву годину Београдске учитељске школе, и као питомцу додељује му се стипендија од 50 динара. Брига за млађег брата Лазара нагони Крсте П. Мисиркова да Министарству пише молбу да додели његовом брату Лазару стипендију да би могао да настави школовање у Другом одељењу у Београду. Министарство почетком децембра одређује да се Лазар Петковић упути у Дом за сиромашну и напуштену децу као питомац Министарства.⁶ Ступајући у трогодишњу Учитељску школу у Београду Крсте П. Мисирков се опет нашао у средини где је било доста македонских ученика. У то време у Београду је постојао већи број дружина „Обилић“, „Побратимство“, „Даничић“, „Панчић“, „Правничко друштво“, „Братство“ (Богословско) и Дружина ученика Учитељске школе итд. Од 1890. год у Београду су се одржавале редовно „Обилићеве вечери“ на којима је циљ био „заједничко информисање, зближавање и боље упознавање међу београдском ученичком омладином“ као и „јачање народног јединства и патриотизма“. Македонски ученици нису били задовољни радом ових дружина, па су желели да оснују своју дружину. Та дружина је била Ученичка дружина „Вардар“ која је основана у јесен 1893. године. Сам „Вардар“ је помало наличио на „Младу македонску книжовну дружину“ која је постојала у Софији али су се у основама разликовали и то се може видети из правила које је утврдило друштво „Вардар“.

7

„I Име, место и циљ:

Чл.1. Ученици из Османског царства из свих школа оснивају дружину „Вардар“.

⁶ Др Блаже Ристовски „Крсте Петков Мисирков (1874-1926) Прилог кон проучувањето на развитокот на македонската национална мисла“ стр.103-106.

⁷ Исто, стр.126,127.

Чл. 2. Седиште дружине је у Београду, а може да има и пододборе у унутрашњости.

Чл. 3. Циљ дружине је: а) да ради на испитивању и упознавању своје отаџбине у земљописном, народносном и историјском погледу; б) чланови дружине заједнички да помажу једни друге како у васпитном и моралном тако и у материјалном погледу

„II Средства

Чл. 4. Да би постигао циљ дружине средства су следећа:

а) месечни улози редовних чланова; б) добровољни прилози; в) прилози са забава и концерата које ће приређивати дружина; г) завештања.

„III Чланови

Чл. 10. Редован члан може да буде сваки ученик из Османског царства који ће уложити 50 пара динара.

*Чл. 11. Само редовни чланови имају активно право на: изабирање, предлагање, дебатирање, решавање и читање својих састава на дружинским састанцима итд.*⁸ Дружина „Вардар“ је имала научне и националне циљеве. Дружина „Вардар“ престаје са радом већ почетком 1895.године . Председник Никола Поповић је после завршетка Правног факултета назначен за дијуристу српског конзула у Солуну, он тамо ступа у контакт са македонским револуционарима из организације ТМОРО (Тајна македонско-одринска револуционарна организација) и иступа из српске службе. Крсте П. Мисирков је активно учествовао у дружини „Вардар“ и може се рећи да је из редова Младе македонске књижевне дружине из Софије произашао велики број револуционара, из дружине „Вардар“ су произашла двојица који су можда једни од највећих бораца за македонску националну идеју, а то су Крсте П. Мисирков и Димитрија Чуповски. У оквиру ових три година школовања у Учитељској школи у Београду, и унутар дружине „Вардар“ Крсте П. Мисирков је наставио да бави својим истраживањима српских дијалеката и њиховим упоређивањем са књижевним српским језиком. Такође је истраживао српску историју и општу историју Балкана, са посебним интересовањем са средњовековну историју и распад српске државе у средњем веку и компаративну епику у српским, бугарским и

⁸ Крсте П. Мисирков *Правила Ученичке дружине „Вардар“* 15.3. 1894. год.

македонским крајевима. То су му све омогућила ранија путовања по Србији и Македонији и богате београдске библиотеке. Крсте Мисирков одлази у лето 1893.г. у родно село Постол где записује песме о Краљу Марку и друге епске песме, народне приче и предања док идуће године наставља истраживање српских говора. Крсте је имао друга Адама Ристића из места Придворице, Подунавски округ који му је помагао да истражи говор његовог краја. Крсте је тог лета 1894.године дошао у госте у Придворице, где је записивао све речи сељака и одлазио у кафану коју је држао отац његовог друга да би са што више људи разговарао. Крсте П. Мисирков је такође често посећивао београдске пијаце где би разговарао са сељацима и записивао њихове изразе и одакле су пореклом. Све је ово било довољно за материјале коју су Крсти помогли да направи студије о моравском наречју и касније проучавању и других говора и језика свих балканских Словена, што га је учинило једним од најпотпунијих македонских слависта. Цела ова самостална ваннаставна активност није спречавала Крсте П. Мисиркова да остварује добар школски успех и владање. Добио је смањену оцењу из владања само у оном периоду кад је „Вардар“ био најактивнији где и директор Учитељске школе Илић каже како су ученици почели да се деле на политичке партије и раде све што не треба јер нису надгледани од стране институција. Усамљенички живот и тешка материјална ситуација која га је пратила није успела да сломи дух Крсте Мисиркова. Он је желео да побољша своје материјално стање јер му је у Дому за сиромашну и напуштену децу био и млађи брат Лазар. Мисирков је заједно са још неким питомцима желео да додатно нађе неки посао али је то било тешко јер су се спремали за учитељски испит. Такође су тражили од Министарства да им се да помоћ да купе одећу али није познато да ли им је та молба уважена. Упркос тешкој материјалној ситуацији Крсте П. Мисирков завршава школску годину а са самим тим и Учитељску школу као најбољи од свих питомаца иако је био само „врло добар“ . Мисирков и остали питомци после завршетка очекују да буду распоређени да раде јер нису желели да беспослени шетају по Београду или назад кући. Због тога надзорник питомаца Живојин Ј. Јуришић предлаже Министарству спољних послова да се питомци сакупе у једну учионицу и да им се одреде предавачи који ће им предавати географију, историју и етнографију Балкана. Није познато да ли је Крсте морао да слуша ова додатна предавања. Јуришић мало касније пише Министарству да питомци имају захтев да иду кући за време лета. После два дана Министарство налаже да питомци остану у Београду

док не буде одређено где ће који отићи. Остали су сви ученици који су завршили Учитељску школу, Богословију и Вишу женску школу. У августу Јуришић поново предлаже Министарству да је боље да се питомци пошаљу кући за време лета да не седе беспослени у Београду, да им се да новац довољан до куће и назад и да не долазе после сви у Београд него да им се одмах одреди код ког српског конзула у Османском царству ће радити од почетка следеће школске године. Не знамо како се гледало на предлог надзорника, нити да је Мисирков успео да оде у село или не, већ 19. септембра министар Стојан Новаковић доноси решење по коме Крста Петковић треба да оде у Приштину и да се стави на располагање конзулу Браниславу Нушићу. При томе је одређено да му се додели 100 динара у злату за путне трошкове. Министарство је 22. септембра обавестило Бранислава Нушића да је Крста Петковић кренуо још ноћас ка Приштини и да Министарство очекује Нушићев предлог о износу плате. Међутим Крсте Мисирков није стигао тамо. Конзул Нушић 4. октобра извештава да Крста Петковић који је кренуо 22. септембра није стигао и да га пошаљу ако је још увек у Београду. Будући да Министарство није знало где се налази Крста Петковић, 16. октобра Нушић је поново ургирао да још увек нико није стигао код њега на дужност и да због тога приштинска школа није почела са радом. Нушић пита да ли да направи свој распоред са већ доступним учитељима на шта му Министарство каже да тако уради и да их обавести. Био је предложен да предаје у Петом одељењу у Приштини, али не и у Македонији. Крсте П.Мисирков је напустио Србију и отишао у Русију да настави своје школовање. То је била честа појава код припадника македонске интелигенције.⁹ Кад је Крсте П. Мисирков напустио Београд и отишао у Русију, циљ му је био да упише један од руских универзитета, али будући да му Учитељска школа није била призната као средње образовање морао је да допуни образовање. Уписује „Духовну семинарију“ у Полтави. Решен да допуни своје знање још више није му сметало то што је морао да упише ту школу. Октобра 1895.године уписује пети разред школе, а већ јула 1897.године завршава шести разред семинарије са врло добрим успехом. Жеља Крсте Мисиркова није била да буде свештеник или учитељ. Остао му је родитељски завет да заврши медицинске науке и да се врати у родни крај и лечи своју браћу, сестре и остале од разних зараза које су харале Македонијом, од којих су му и

⁹ Др. Блаже Ристовски „Крсте Петков Мисирков (1874-1926) Прилог кон проучувањето на развитокот на македонската национална мисла“ стр.128-136

родитељи преминули. Тако без материјалних средстава долази у Петроград и како каже његова другарица Екатерина Михајловна Мисиркова (касније његова жена), он упућује молбу за упис на Војномедицинску академију, где је било и других македонских студената. Војномедицинска академија му је признала све дотадашње дипломе, али упркос свему Крсте није имао новца да плати упис, тако да је морао да одустане од медицине. Пише молбу 12. септембра 1897.г. ректору Петроградског универзитета у којој наводи које је све школе до тада завршио и које му је све дипломе „Војномедицинска академија признала“, такође себе назива „Македонским Словеном“ Тражи да се упише на „Историјско-филолошки факултет“. Већ следећег дана је примљен као редовни студент али је остао један проблем, а то је материјална ситуација. По сведочењу његове жене Крсте Мисирков је писао молбу Министарству спољних послова Русије да му се додели помоћ, која ће му бити одређена следећег месеца и износиће 30 рубљи месечно. Ступање Мисиркова на Петроградски универзитет долази у исто време кад и његова прва научна публикација. Још као млади студент он објављује реферат „Значај моравског или ресавског наречја за савремену и историјску етнографију Балканског полуострва“ за Императорско руско географско друштво којим председава В.И. Ламански. Овај рад је одмах био преведен на бугарски језик и објављен у Софији уз измене, где год је Мисирков писао о „такозваном бугарском језику“, „такозваним бугарским словенима“ итд. брисана је реч „такозвано“ и то је одавало утисак пробугарске оријентације писца. Овај његов рад нам показује његову заинтересованост за лингвистику и историју Балкана. Крсте П. Мисирков је посебно истраживао и придавао пажње средњовековној историји, конкретно везаној са простор српског народа, бугарског народа и македонског народа. Трудио се да размишља и истражује о граници између српског и бугарског народа, што би му касније помогло да утврди где је граница македонског народа наспрам ова два суседна народа. Српску и бугарску средњовековну државу Крсте Мисирков је сматрао двонародним, јер је у бугарској држави поред „бугарских Словена“ било и „македонских Словена“ у оном тренутку кад је територија Македоније била под управом Бугарске. Мисирков је до 1900.године био у Петрограду, тог лета је отишао у свој крај у село Постол. То сазнајемо из дозволе и пасоша који је добио од Петроградског универзитета 14.јуна 1900.године. Тада је у селу и крају прикупљао још материјала који ће искористити касније за свој дипломски рад. У селу је остао до јесени исте године јер је већ 12.новембра био на

оснивачкој скупштини „Тајног Македонско-Одринског Комитета“ у Петрограду. У оквиру комитета је Крсте П. Мисирков користио псеудоним Сек’л М., и из протоколне књиге комитета сазнајемо да је Крсте до априла био у Петрограду а већ крајем године он на кратко одлази на Новоросијски универзитет у Одеси, где спрема и довршава своју дипломски рад о краљу Марку. Он се брзо враћа у Петроград и у априлу 1902.године предаје дипломски рад за одбрану. Мисирков је о краљу Марку скупљао по Македонији песме и приче и све легенде везане за тај период и период краља Вукашина и деспота Угљеше. Полази опет од истраживања „моравског наречја“ и прави историјски преглед развитка српске средњовековне државе задржавајући се највише око цара Душана и његовог периода када су по њему „македонски бољари, банови и краљеви“ играли првостепену улогу у управљању државом, као и периоду после смрти цара Душана када се по њему дешава одвајање Македоније од остатка царства где се наставља самостални живот државе под краљем Вукашином и касније краљем Марком у почетку владавине Османлија над нашим подручјима. Краља Марка, Крсте П.Мисирков гледа као „македонског краља“ где види различитост између Македоније и Моравске Србије. Мисирков сматра да то што неки интелектуалци називају и период Вукашина и Марка бугарским, то само означава „великобугарске“ аспирације“ које се никад нису стишале, додајући да је то период када још увек нису у потпуности завршене етногенезе балканских словенских народа. Овим дипломским радом је Крсте П. Мисирков завршио студије на „Историјско-Филолошком факултету“ на Санкт Петербуршком универзитету 1902.године.¹⁰ Крсте П. Мисирков је током студирања 1902.године основао заједно са још македонских интелектуалаца Македонско научно-књижевно друштво „Свети Климент“, које ће годину дана касније да буде преименовано у „Свети Кирил и Методиј“. Заједно са њим међу оснивачима је био и Димитрија Чуповски, који је један од најзначајнијих македонских интелектуалаца на пољу афирмације посебности македонског језика и нације. Друштво „Свети Климент“ се борило и деловало са прекидима све до 1917.године кад је забрањено после Октобарске револуције. О њему ће касније бити више речи.¹¹¹²

¹⁰ Исто, стр.137-150.

¹¹ Исто, стр.223-253.

¹² Др. Блаже Ристовски, *Димитрија Чуповски (1878–1940) и Македонското научно-литературно другарство во Петроград, II*, објављено у „Култури“ Скопје 1978, 157–163.

„За Македонските работи“ 1903.

Након што напушта постдипломске студије због материјалне ситуације, Крсте П. Мисирков преговара са неким члановима и представницима ЦК ВМОРО-а (Внатрешна македонско-одринска револуционарна организација) у Солуну. Након тога већ децембра 1902.године Мисирков стиже на место наставника у Битољу. Настањује се у кући познате породице Зографова, и почиње да ради у Битољској бугарској мушкој класичној гимназији, где је предавао грчки језик, историју и бугарску литературу. Унутар Битољске гимназије је било побуна ученика и предавача као што је био често случај са Солунском гимназијом. Често су се бунили тражећи да се предаје на македонском народном говору, чак је познати револуционар и учитељ Ђорче Петров као предавач у Солунској гимназији предавао на прилепском дијалекту који је и сам као „прилепчанац“ говорио. Крсте П. Мисирков је затекао у Битољу другачију ситуацију у односу на ону коју је познавао пре. Бунтовништво је било присутно у граду док је сама гимназија била центар Организације, ученици су се делили на мале чете са десетарима на челу и скупљали се двапут недељно.

Мисиркову је добро дошло наравно познанство и пријатељство са руским конзулом Александром Аркадијевичем Ростковским, док је његовој деци био лични учитељ-васпитач. У том периоду је увелико припремано Илинденски устанак.¹³ Док се још дискутовало о устанку догодили су се солунски атентати које су уз финансијску помоћ македонског револуционара Бориса Сарафова извршили револуционари анархистичке оријентације на челу са Јорданом Поп Јордановим званим Орце, поред њега су били Константин Кирков, Павел Шатев и др. Атентати су се догодили 29. априла 1903. када је подигнут у ваздух француски брод „Гвадалкивир“, позната „Отоманска банка“ , пошта, један немачки клуб и друга места. Већина атентатора је страдала док су неки ухапшени и осуђени на смрт али им је казна преиначена и они су служили казну у Малој Азији. Други догађај који је потресао покрет је била погибија Гоце Делчева 3. маја 1903. у селу Банском у близини града Сера док је са својом четом ишао по Македонији да покуша да одговори

¹³ Др Блаже Ристовски „Крсте Петков Мисирков (1874-1926) Прилог кон проучувањето на развитокот на македонската национална мисла“ стр.254,255,256

револуционарне округе да је свенародни устанак немогућ у том моменту. Погибијом Делчева македонски револуционарни покрет је изгубио како су Британац Џон Мекдоналд и руски револуционар Н. Рогдаев рекли „душу револуције Македоније“.¹⁴

Револуционари су били подељени-једни су били за подизање устанка, а други против. Они који су били за подизање су били унутар Битољског револуционарног округа.

Крсте П. Мисирков није директно учествовао у устанку јер он није био примарно револуционар већ се бавио лингвистичком и историјском науком. Као што смо већ рекли био је пријатељ конзула Ростковског и приватни учитељ његовој деци. Конзул Ростковски је био „ексцентричан човек“, „незаинтересован за револуционарно дело и груб према народу, поготову муслиманском делу“ по речима Георги Поп-Христова једног од значајнијих илинденских револуционара. Такође је био афирмативан према раду Крсте П. Мисиркова и сам се бавећи становништвом битољског вилајета он је све становнике називао „Словенима, православне и муслиманске вероисповести“, који припадају и поданици су „бугарске егзархије“ или грчке „цариградске патријаршије“ и нису никако због тога Бугари или Грци.

Док су 8. августа 1903.године усред „Илинденског устанка“ Крсте П. Мисирков и његов пријатељ руски конзул Александар А. Ростковски шетали улицама Битоља, неколико османских жандарма албанског порекла су из кочија у покрету два пута припуцали и погодили у главу и груди конзула од чега је он и преминуо. Њихов план је био да се поред убиства конзула још Мисирков оптужи за убиство, што се касније није десило и под притиском Русије жандарми су ухваћени и изведени пред суд а паша Битољског вилајета је смењен. Са телом руског конзула и његовим сином Крсте Мисирков стиже у Русију.¹⁵

После повратка у Русију, Крсте Мисирков је имао доста ствари да уради. Прво је морао да објасни све околности везане за убиство конзула Ростковског. Такође се трудио да појача супарништво између Аустро-Угарске и Русије. Објавио је пет научних чланака за познату новину „Ново време“. У првом чланку је описао детаљно убиство конзула Ростковског, у

¹⁴ др Христо Андонов-Пољански „Историја на македонскиот народ“ Скопје 1969, книга втора стр 230,231

¹⁵ Др Блаже Ристовски „Крсте Петков Мисирков (1874-1926) Прилог кон проучувањето на развитокот на македонската национална мисла“ стр.260-277

другом суђење починиоцима злочина, у трећем је детаљније описао суђење и извршавање казни, у четвртном је описивао интриге међу конзулима у Битољу и код турских власти после убиства Ростковског, посебно интриге аустроугарског конзула А. Крала. У последњем чланку је описао однос конзула Ростковског према македонском револуционарном делу. Поред тога Крсте Мисирков је објавио и свој мало дуже припремани научни чланак о „економским узроцима македонског револуционарног деловања“ који је још замислио у Битољу. Иако се ово питање није постављало први пут, овај рад има значајно место јер нам показује продор и дубинско схватање економске ситуације у народу коју је Крсте П. Мисирков показао.

Посебно је значајна активност Мисиркова унутар петроградског македонског научно-литературног друштва „Свети Климент“. Када је дошао у августу у Петроград, Мисирков је приметио да је Македонско студентско друштво једва преживљавало. Велики број чланова је напустио друштво под утицајем страних пропаганди. Од главних оснивача ту су остали Крсте П. Мисирков, Димитрија Чуповски, Г. Константиновић, Н. Ничо и др. Придружили су се чланови: А. Димов (Воден), П. Ћулафковски (Папрадиште), А. Цоловић (Тетово) и Ф. Николајевић (Буково, Битољско).

Тада је одлучено да се друштво више не зове Македонско студентско друштво већ Македонско научно-литературно друштво „Свети Климент“, што је омогућило да чланови постану и они Македонци који нису студенти. Председник друштва је био Димитрија Чуповски, а подпредседник Константиновић. Из овога видимо да Мисирков није желео да заузима место у управи али је био главни идеолог друштва. На неколико седница током септембра и октобра 1903. године он је држао предавања и представљао своје реферате.

Поред свега овога Крсте Мисирков је посећивао и српска и бугарска студентска састајања, где није био само пасивни посматрач. На првом заседању Бугарског студенског друштва, говорио је о борби македонског народа за слободу и резимирао је последице устанка говорећи да је Македонија после устанка дефинитивно изгубљена за бугарски народ и да ће Македонци схватајући све несреће које су их задесиле да схвате да морају да се одвоје од утицаја страних пропаганди посебно бугарске. На тај начин ће македонски народ одвајајући се од других балканских народа имати прилику да се уједини међу собом.

Поред оваквих ставова, Мисирков је често био избациван са састанака Бугарског студентског друшта, али је то њему дало још више снаге да се усредреди до краја на борбу за „национални сепаратизам“_Од својих реферата унутар друштва „Свети Климент“ Мисирков саставља текст који ће бити једно од поглавља касније књиге „За Македонцките работи“, у коме говори о томе да ли је Македонија састављала пре и сада и да ли ће моћи у будућности да саставља посебну етнографску и политичку јединицу. Унутар текста је научно објаснио основе за „македонски национални сепаратизам“. Такође је писао о „македонском литературном језику“ као о једној потреби без које Македонци неће моћи да се изборе за своју слободу. Када је писањем оформио књигу „За Македонцките работи“ решио је да оде у Софију да је одштампа. Зашто је Крсте решио да књигу штампа у Софији а не у Русији? Разлога је било више, у Русији је Крсте Мисирков писао више својих научних чланака али су сви они били намењени европској јавности, а не самим Македонцима. Други разлог је био што је у Бугарској била највећа македонска емиграција и на тај начин би књига била доступнија Македонцима а и лакше би стизала до Македоније. Зато је негде новембра 1903.године Крсте Мисирков напустио Петроград и отишао за Софију.¹⁶ Са новцем од помоћи које му дало македонско друштво „Свети Климент“ из Петрограда од хонорара и онога што је Крсте зарадио пишући научне чланке, он је 12.новембра 1903.године заједно са Стојаном Јаћимовим Дедовим дошао у посету револуционару Ефтиму Спространову у Софији. Будући да је дао да се штампа књига „За Македонцките работи“ највероватније је дошао који дан раније у Бугарску. Спространов је дао једну брошуру „Свободна Македонија“ Дедову да је штампају али нису имали новца, на шта је касније Мисирков рекао Дедову да ће је штампати чим пронађу довољно новца. Спространов је сматрао да је оваква активност Мисиркова била испирисана Русима и да ће многи Македонци да је прихвате будући да су разочарани односом бугарске државе према њима. Даље коментарише како је „брошура“ Мисиркова, мислећи на књигу „За Македонцките работи“ писана на народном језику који је по њему „ближе српском“ и да Мисирков избацује слова да би формирао македонску граматику и на тај начин проближава Македонце Србима а удаљује их од Бугара. Следећег јутра 13.новембра 1903.г. наставили су да разговарају Мисирков и Спространов о томе који су најбољи

¹⁶ Др Блаже Ристовски „Крсте Петков Мисирков (1874-1926) Прилог кон проучувањето на развитокот на македонската национална мисла“ стр.291-294

начини за ослобођење Македоније. Спространов га је упитао да ли он мисли да ће Македонци лакше ослободити ако прихвате „национални сепаратизам“ на шта му је Мисирков одговорио потврдно. Спространов је рекао да је небитан начин на који може да се дође до ослобођења. Спространов је додао да је уверен да идеја о македонском језику неће бити примљена у Македонији јер је тамо живела већ читава генерација која је учена на бугарском језику и да ће им тешко бити да прихвате народни језик. Крсте П. Мисирков је био опрезан јер су постојале провале и издаје и више није дошао на позиве у госте код Спространова. Друга ствар поред штампања књиге коју је Крсте Мисирков урадио у Софији је био оснивање једног македонског научно-литерарног друштва, које Спространов прокоментарисао да је Мисирков скупио десетак људи који ће ширити његове идеје и да је позван и он али сматра да друштво нема велике шансе и да због тога неће да се придружи. У друштво су се учланили и војвода Димитар Мирасчиев и четник Јордан Ангелов.¹⁷ У децембру 1903.године Крсте Мисирков путује у Србију. Још новембра 1903.године у српском генералном представништву у Софији стижу две понуде за путовање од стране македонских глумачких театара „Слобода“ и оне од Војдана Чернодринског. У молби је писало да је труппа састављена од „младих момака Македонаца са универзитетским и гимназијским образовањем“, која је решила да упозна братске народе са муком њеног брата-роба на оригиналном македонском народном језику. Репертоар се састојао углавном од представа Војдана Чернодринског као што су „Македонска крвава свадба“, „Од глаа си патиме“, „Робот и агата“, „Срешта“, „Зло за зло“ , „Мајстори“ и једне од Диме Хацидинева „Револуционер“. Театарска делатност код македонске емиграције је имала могућност за афирмацију македонског језика и драмске културе. Због тога је Крсте П. Мисирков проводио време у Софији са групом Војдана Чернодринског. Када је почело да се прича о српско-бугарском зближавању и када се театарска група припремала да дође у Србију то је искористио и Крсте Мисирков и са њима дошао.

Крсте каже како је са групом био и неки г-дин Петар Јовановић студент Више школе у Софији. Цела група је кренула 4. децембра 1903.године. Мисирков је највише пажње посветио Пери Јовановићу јер се испоставило да је он водио групу Војдана Чернодринског

¹⁷ Исто, стр.295-298

и да је један од главних предводника српско-бугарског омладинског зближавања. По пристизању у Београд, група је одведена од стране Пера Јовановића у хотел „Српски краљ“, где је мало касније стигао и Крсте Мисирков. Пера Јовановић је Мисиркову понудио да га упозна са људима у Београду који су значајни јер је Мисирков одсуствовао дуже времена из Београда. Прво су посетили редакцију листа „Словенски Југ“ који су издавали мало радикалнији студенти који су заступали аутономију Македоније али са Србима, Бугарима, Грцима и другим народностима у њој. Тад Мисирков каже за Перу Јовановића да је био необавештен о његовим идејама и да је можда мислио да ће оне служити српској идеји у Македонији. Потом су обојица отишла до редакције листа „Самоуправа“ који је водио Св.Ст. Симић и редакције листа „Штампа“ чији је дипписник у Софији био Пера Јовановић. Кад је Пери Јовановићу рекао своје идеје овај више није желео да га упозна ни са једним студентом у Београду. Током своје посете Београду, Крсте Мисирков је успео да се сретне са значајним људима међу којима Стојаном Новаковићем, Св. Николајевићем. Приликом посете Стојану Новаковићу добио је на поклон тек објављену студију „Ичков мир“ уз поруку како „Македонци не требају само у Бугарској да се осећају као код куће“. Крсте Мисирков је био помало разочаран тада у то српско-бугарско зближавање и није видео неку позитивну улогу тога код македонске емиграције. Ово је био само један део посете Мисиркова. Још док јавност није сазнала за његове ставове, било је најављено да је дошао професор Мисирков који ће одржати предавање. Ова вест се подударила са хором похвала које добила театарска група Војдана Чернодринског. За тадашње симпатизере српске идеје било је довољно што Македонци не користе стандардни бугарски језик. Чак и рецензент „Словенског Југа“ бележи:

„Македонски дијалект нам даје једну очигледну и пријатну истину, због које требамо да отворимо врата театарској трупи јер је та пропаганда корисна и за Србе и Бугаре“.

Исто тако је лист за свој „божићни додатак“ додао поред песама на другим јужнословенским језицима и македонску „Македонија плачи. _Песма македонских револуционара“, која је узета из дела „Црне војвода“ која се штампала већ у Софији. Док се у Србији сматрало да представе на македонском служе за сузбијање „бугарске идеје“ у корист „српске“, македонски емигранти су видели у томе прво наступање македонског језика на ширу позорницу и у литератури. Мисирков је био непознат српској јавности све

до убиства конзула Ростковског кад су писале новине о томе и чак наводиле нека научна дела и радове Мисиркова, која су и оповргавана. Заслужује пажњу и то што је предавање било у програму великошколске омладине која је желела да чује сваког Србина који би причао о свом крају одакле је и какав је положај тог места где Србија нема управу над својим народом. У том духу је било најављено и предавање Крсте Мисиркова. У четвртак поподне 11. децембра 1903.године пред заинтересованим студентима, другим омладинцима и просветним радницима Крсте П. Мисирков је одржао предавање где је говорио о македонском питању у оквиру најновијих српско-бугарских зближавања износећи своју идеологију македонског „националног сепаратизма“ што је изазвало оштру реакцију унутар српских патриотских кругова. Крсте Мисирков је осудио зближавање по тој основи да свака страна узме део Македоније у оквиру неке заједничке акције, наглашавајући себичне интересе свих страна и говорећи како је добро што је Македонија избегла поделе после Илинденског устанка. Даље је „Штампа“ пренела да је изјавио је како је као Македонац задовољан Мирцштегским реформама и како је то једино решење сада после устанка, уз то да околне монархије остану по страни и не потпирују нову идеју о устанку јер би такав устанак економски потпуно упропастио Македонију. Плус би поред Османлија против устанка и заједничке акције балканских монархија били и реформатори који су дошли у Македонију да решавају проблеме. И лист „Словенски Југ“ је покушао да дискредитује Мисиркова и његове идеје говорећи како предавач „тендециозно доказује како је револуција у Старој Србији и Македонији убиствена и како су само реформе у стању да доведу до мирног развитка становништва тих крајева“. „Лично је желео да Русију представи као заштитницу балканских Словена и као једну силу која има исправан став према Македонији“. Даље кажу како не виде искреност код предавача професора Мисиркова и сматрају да има задње намере говорећи о македонском питању. Још су говорили како су разни људи почели да долазе у Србију представљајући се као „комити“ и „македонци“ да шпијунирају друштвени живот и на тај начин угрожавају праве „комите“ који су се доказали. Још су упозорили грађане да се чувају ових „лезилебовића“.

Театарска група Војдана Чернодринског је 18. децембра 1903.године посетила Шабац да одржи неколико представа. Немамо податке да је Крсте Мисирков отишао са њима, а и због даљих послова у вези штампања књиге „За Македонцките работи“ морао је да се

врати у Софију.¹⁸ Још док је Крсте Мисирков био у Београду почело је са нападима на њега и његово дело у Бугарској. Примерци књиге који су одштампани су купљени од стране бугарских агената и спаљени, само је неколико спашено.

Књига „За Македонцките работи“ представља прву научно постављену и теоретски образложену историју развитка македонске нације.

Међу најзначајнијим питањима које се обрађују у књизи јесте оно које се бави посебношћу македонске нације, културе и историје. У оквиру овог питања има више компоненти, једна је народно име. Мисирков каже како су Македонци који су школовани у српским, бугарским и грчким школама под утицајем прихватили имена „Србин“, „Бугарин“, „Грк“ али да то никако не значи да они то уистину јесу. Крсте Мисирков испитује историју како Македонаца, тако и Бугара и осталих јужних Словена да би што боље разумео етногенезе народа и њихове поделе, да би то применио на примеру македонског „националног сепаратизма“ као историјску неопходност.

Говорио је како је дошло време одвајања македонске нације као посебне македонске словенске народности, на тој основи да Словени који су се населили у Македонији током средњег века и измешали се са староседеоцима нису ни српски ни бугарски Словени већ чине групу македонских Словена. Тим племенима је током средњег века наметано српско и бугарско име као народно у оним моментима кад је Македонија била под управом српске или бугарске државе.

Мисирков се у књизи бавио и проблемом страних пропаганди. Изразио је изразито негативан став према идеји уједињења Македоније са Бугарском, наглашавајући да је Македонији потребно уједињење али самих Македонаца унутар ње а не ван са било којом околном државом. Историјска неопходност је како каже он да се „Македонци уједине сами са собом или да се припреме за дељење њихове отаџбине“, говорећи како је лудост то што је у једној кући отац једне народности, први син друге, а други син треће народности.

¹⁸ Исто, стр.311-320

Будући да имена „Бугарин“, „Србин“ и „Грк“ у Македонији означавају само средство околних балканских државица да заробе Македонију, један је пут спаса:

*„ Ако ми волимо своју отаџбину и поштујемо сами себе, требамо да се боримо за своје локалне македонске интересе и да заборавимо на опитесрпске, опитебугарске и опитегрчке интересе. Требамо да схватимо да у Македонији нема тих интереса будући да тамо нема ни Срба ни Бугара ни Грка већ само постоје Македонци словенског порекла и још неке македонске народности. Наши интереси треба да буду да изучавамо сами себе и да се штитимо, а не да себе предајемо у туђе руке да могу да управљају са нама балканске државице како оне желе“.*¹⁹

Крсте Мисирков говори како је судбина развитка македонског народа тешка али је такође повезана околним народима који су се увек трудили да сузбију сваку активност која би изродила плодом да су Македонци посебни по било чему. Говори о историјској посебности Охридске архиепископије и о јачини македонске државе под царем Самуилом.

У вези са горњим питањем је и процес развитка македонске националне свести. Крсте Мисирков је овоме придао доста значаја, полазећи од свог животног искуства у коме је он упознао пропаганде и српске и бугарске елите. Он каже како је све до средине друге половине 19.века пре веће појаве ових пропаганди у Македонији, народна свест била до пола већ развијена јер је народ био уједињен око тога да не желе грчки језик у цркви већ црквенословенски и око јединственог имена које се користило тада „Рисјани“ (народна варијанта имена Христијани).

Са доласком српске и бугарске пропаганде у Македонију, народ почиње да се уздиже на светску позорницу и почиње да мисли о себи, о томе који је и у каквој ситуацији је. Још је претходна агитација Грка од прве половине деветнаестог века била да убеђује Македонце да су они потомци Александра Македонског и да су заправо Грци који су само током средњег века „словенизирани“. То је све појачало свест код обичних Македонаца да се запитају коме припадају или да ли уопште неке припадају.

Делујући уједињено унутар Македонске револуционарне организације, Македонци према Мисиркову полако почињу да ствари узимају у своје руке и да одвајају македонске од бугарских и других интереса.

¹⁹ Крсте П. Мисирков „За Македонските работи“ стр. 1-39.

Схватајући развитак македонске политичке и националне свести као један дуг историјски процес који додуше има неравномеран али чврсто уцртан пут, Мисирков сматра да се после устанка, који је додуше имао и неке слабости, треба променити начин деловања и борбе и да македонски револуционари и интелигенција морају да увиде своје грешке и да схвате да је македонски „национални сепаратизам“ једини исправан пут у слободу.

Даље Крсте каже како је први и неодложни задатак Македонаца да се окрену борби против балканских суседа и да ће само тако моћи да се развије нормални национални идеал у Македонији. Та борба није против македонских интереса напротив, Македонији су потребне и револуција и еволуција.

Појам еволуција представља нову борбу против туђих националних пропаганди, чији је циљ извојевати јединство мисли и циљева целог народа, о чему је он већ говорио 1902.године у Београду и Петрограду. Прво треба извојевати политичко-административну и културну аутономију у границама Османског царства, са оснивањем македонске цркве и уздизањем македонског језика као књижевног код целог народа, што би касније омогућило даљи развитак македонске нације и будући потпуно самостални државни и политичко-национални живот.²⁰

Још једно од битних питања којима се бавио Крсте Мисирков је био формирање македонског књижевног језика на бази народног говора са простора централне Македоније. Такав језик био морао да се ослободи додатака са стране коју су му уметнули током пропагандних активности. Посебно истиче хиљадугодишњу писмену традицију у Македонији и њен „старомакедонски језик“ који је у почецима просвећивања Словена био службени свим Словенима.

Временом је дошло до застоја у развоју језика и разлике између писаног и говорног. Зато је сада задатак његових нових мисли да се заврши процес националног и културно-друштвеног препорода македонског народа.

Мисирков је предвиђао да ће се том новом мишљењу о језику највећи отпор јавити код Бугара и код оних Македонаца који су школовани у бугарским и другим школама у

²⁰ Исто, стр. 39-55.

Македонији, али да то не треба да обесхрабри све оне припаднике интелигенције који се за то боре. Том новом мишљењу о македонском језику ће се према Мисиркову први придружити они Македонци који су прогрчки настројени јер су они до сад одбијали да се називају „Словенима“ јер би то значило да би морали да прихвате да су „Бугари“ или „Срби“ овако кад се језик народа назове правим именом они свесрдно прихватају како је сматрао Мисирков.

Према томе, македонски национални препород је „*већ наступајући историјски процес који у себи има јак узрок и велику будућност, као и на претходним стадијумима, ка пуном одвајању македонских интереса од бугарских и српских, ка националном сепаратизму служиће политичке и револуционарне организације и пропагандирање од стране истих*“.²¹

Поред тога, конкуренција између бугарске и српске пропаганде у Македонији засигурно ће повећати број „сепаратиста“ који ће помоћи да се поред уведених реформи Македонија ослободи туђих утицаја и да центар препорода буде у њој самој.

Све док Македонија не буде била у стању да се ослободи и води један самосталан живот одвојен од других балканских држава или можда у оквиру неке балканске заједнице као равноправан члан, треба да остане унутар Османског царства, заштићена помоћу турских граница и војника од страних пропаганди. На челу Македоније као аутономне области би могао да стоји генерал-губернатор, где би област имала аутономну црквену, административну и језичку слободу.

У књизи коју је написао Мисирков се испитивало питање избора између национализма и социјализма. Мисирков се определио за национализам, који је он 1903.године сматрао прогресивистичком идеологијом. Социјалдемократе и социјалисте са почетка 20.века Мисирков није подржавао јер они нису имали разумевања за национална питања и акценат су стављали само на социјална питања.²²

Крсте Мисирков је такође придавао значај црквеном и школском питању као једном од најважнијих. Цркве и школе морају бити одузете страним пропагандистима. Мора се образовати аутокефална Охридска архиепископија као „архиепископија целе Македоније“.

²¹ Исто, стр. 55-79.

²² Исто, стр.79-90.

Њој се морају предати све школе да би на тај начин македонски народ могао да се национално ослободи унутар Османског царства. Унутар такве просвете, школе ће се водити по народносном принципу, у грчким местима ће се предавати на грчком језику и вршити богослужења на грчком, у влашким местима на влашком, у словенским местима у којима живе Македонци и становници који се изјашњавају као Срби или Бугари ће се у цркви користити „старомакедонски“ (мисли се на црквенословенски) а у школама ће се предавати на „данашњем македонском“ (локални македонски дијалект тог подручја).

Мој цитат: *„Већина македонских Бугара и Срба није познавала књижевни бугарски односно српски језик већ су се користили својим локалним дијалектом. Моји преци иначе македонски Срби су у то време у области Порече знали само локални дијалект, који је називан брсјачким по племену Брсјака њихових предака досељених у средњем веку на то подручје“* Крај цитата

На тај начин ће се Македонија ослободити националних и религиозних пропаганди и народ ће коначно живети у миру у Македонији, Османском царству и широј Европи. Сматрао је да су верске и политичке слободе неприкосновене и да сви грађани имају право на те слободе. Говорио је да постојеће црквене заједнице у Македонији: српска, бугарска и грчка треба да се уједине у једну цркву која би била под јурисдикцијом Цариградске патријаршије, под условом да она напусти наметање грчког карактера. Турска држава би требало законски да одреди као обавезујући час македонског језика (као дијалект би требало да буде искоришћен централни: прилепско-битољско-велешки) свим школама у Македонији и да одреди казне за оне школе које то одбију. Наравно ово је био предлог Мисиркова како да се мирцштегске реформе које су започете после Илинденског устанка искористе максимално за завршетак процеса формирања самосталне македонске нације.²³

²³ Исто, стр. 90-112.

Прво научно и политичко дело на македонском језику часопис „Вардар“ 1905. године

Још много раније током живота, Крсте П. Мисирков је добро схватао значај штампања македонске литературе, то му је још била амбиција у оквиру ученичке дружине „Вардар“. Сада после објављивања књиге „За Македонците работи“, поред жеље да објави књиге за језик, граматику, историјску читанку и друге, Крсте планира да објави прво часопис на македонском језику. Пре него што је кренуо у Софију 1903.године Мисирков је говорио да већ припремљено место чека њега у Русији и где ће моћи довољно да зарађује да би могао да финансира своје подухвате и остварује планове. Постојао је проблем пошто је Крсте Мисирков био турски држављанин, а само руским држављанима је било дозвољено да предају у руским школама, да буду ослобођени војске итд. Захваљујући везама које је остварио са људима из Министарства спољних послова Русије и поверењу које је стекао после убиства конзула А. Ростковског 1903.године, Крсти Мисиркову је био дозвољен рад у Русији, након полагања државног испита. Врховни попечитељ С. Петербуршког универзитетског школског округа 14.11.1903. године одређује да од 7.јануара.1904.године Крсто Петкович Мисирков ради као „хонорарни учитељ“ историје и географије у Берђанској женској гимназији, док од 1.8. исте године постаје „редовни учитељ“ истих предмета.

Крсте Мисирков је поднео захтев за издавање часописа „Вардар“ у Одеси негде пре почетка децембра 1904.године прилажући тад „Програма на списанието на централното наречје на македонските Словени под наслов Вардар“.

Иако је Крсте Мисирков најавио излазак првог броја списанија 1. августа 1905.године он је изашао 1. септембра 1905.године. То је био једини број који је изашао. Цензори у Одеси су разматрали да га забране или неке делове цензуришу јер је тада Русија била у проблему због револуција и побуна а само часопис „Вардар“ пише о осетљивим темама. Почетком новембра је Крсте Мисирков отишао са супругом код њених у месту Луга. Он сам тад

каже да је први број већ био одштампан али да га он није подигао већ његови сарадници, који су известили да су нека места у часопису била цензурисана и избачена.²⁴

У уводу свог часописа „Вардар“ из 1905.г. Крсте П. Мисирков каже:

„Наш месечник је нешто ново, што ће привући пажњу свих који су заинтересовани за македонско питање. Може се унапред рећи да ће „Вардар“ дочекати сви који су заинтересовани за македонско питање, осим западноевропљана, као нешто што може нанети велику штету интересима свих заинтересованих балканских народа за македонско питање. Турци, Грци, Бугари, Срби и сами Македонци биће незадовољни "Вардаром". Турци ће се плашити изазивања нове струје међу Македонцима, што би могло изазвати нове хајке у Македонији. Хоће ли се Грци тешко обрадовати било каквом покрету међу Македонцима, који би могао показати способност да се бори за самосвећивање словенског елемента у бившој класичној Македонији. Бугари и Срби не желе појаву "Вардара" са својим националним програмом као нешто што би могло да зада фатални ударац њиховим националним аспирацијама у Македонији. Коначно, највећи, ако не и највећи, део македонске интелигенције ће својим програмом бити против "Вардара", јер су сви Македонци, противници македонског националног сепаратизма, убеђени да се новцем у Македонији од наших Македонаца може створити не само бугарска, српска, грчка или македонска, већ и циганска националност и цигански интереси, а без новца се ништа не ради: противници националног сепаратизма мисле да национални сепаратисти, као људи, немају никакве могућности јер су без новца, нити имају саосећање или подршку неке балканске или великоевропске земље, створи ће у Македонији само још једну нову словенску странку, што ће само повећати ионако велику расцепканост словенства у Македонији. Нема разлога да се говори, јер ће чак и обични људи бити против "Вардара" и његових присталица, националних сепаратиста: идеја коју сепаратисти имају веома одвлачи пажњу и тешко ју је разумети од обичног народа, који је примио све врсте проповеди и нових идеја. Уосталом, противници „Вардара“ и македонских националних сепаратиста су руски словенофили и многи слависти: кажу да је и без нове македонске словенске нације било много словенских народности: сваки разуман човек, кажу, треба да тежи уједињењу нових словенских народности, о којима се до сада ништа није говорило ни у историји ни у филологији. Колико непријатеља "Вардар" има од почетка појављивања на светлост дана. Његов ће задатак, дакле, бити:

²⁴ Др Блаже Ристовски „Крсте Петков Мисирков (1874-1926) Прилог кон проучувањето на развитокот на македонската национална мисла“ стр.404-413.

1, да регулише одређене односе између њега, његовог програма, његових следбеника - македонских националних сепаратиста - с једне стране, и његових противника – других балканских националиста, заинтересованих за македонско питање - с друге стране ;

2, мораће да се бори са научним сазнањима против славенофила и слависта, који, ослањајући се на историју и филологију, негирају постојање засебне словенско - македонске - нације; другим речима, "Вардар" жели да прегледа сва научна, историјско-језичка питања о националности Македонаца и да буде подложен строгој научној критици, ослањајући се на нове језичке материјале и теорије. Коначно, треће и најважније, „Вардар“ не само да треба да следи научну основу за македонски национални сепаратизам, већ треба да покаже да је језик оригиналан, да није ни српски ни бугарски и да је способан за књижевни развој. Остваривањем тог задатка, "Вардар" ће својим читаоцима пружити читав низ занимљивих, за сваког Македонца, научних и белеастритичких материјала и тиме поставити темеље македонске независне науке и књижевности. „Вардар“ ће покушати са новим научним материјалима да заступа интересе не само Македонаца или заинтересованих странаца са политичког становишта са македонским питањем, већ и оних последњих, за које је наша домовина чисто научни интерес. Чланцима на руском језику „Вардар“ ће покушати да упозна шире руске кругове са Македонијом и македонским питањем. Ево задатака које поставља „Вардар“; двојаке су природе: политичке и научно-литературне. Задаци „Вардара“ су толико велики, напорни, да мора да их испуни, тако су озбиљног карактера; пријатељи на које мора да рачуна, у толикој мери да се од самог почетка чини да ће глас "Вардара" бити глас викача у пустињи. Међу том дубоком тугом, која гуши у грудима, када помислимо на мучнину с којом се „Вардар“ мора суочити, само нас једно теши, а то је - Бог и његова правда, која је на нашој страни: с њом и он је са нама, и са Богом напред "Вардар" ће изаћи као победник из свакаквих мучења, каква год да су.“

Крсте П. Мисирков је писао у овом првом издању часописа и о бугарској и српској теорији народности Македонаца. У овом првом броју је стигао да обради темељно бугарску теорију, српску теорију је најавио за други број часописа али то није написано будући да се часопис није више штампао.²⁵

²⁵ Крсте П. Мисирков часопис “ Вардар“ 1905. Одеса

Мисирков и Македонска колонија у Петрограду

Крсте П. Мисирков је учествовао у Првом балканском рату као дописник руских новина. Тад је највише боравио у јужним деловима Македоније. Највероватније је дошао преко Варне и Софије као што је урадио и Димитрија Чуповски. Приликом присуства у Македонији он је посетио и своје село где се сусрео и сукобио са „гркоманима“. Прво је дошао у село Аларе одакле му је била мајка, и ту остаје три дана код свог брата од стрица Ђорђи Мисиркова, затим одлази у своје село Постол у посети код своје сестре Марије(Муше) Самарциеве. Будући да су „гркомани“ већ добили оружје од већ формиране грчке власти, они су решили да ухапсе Мисиркова као „руско-бугарског“ шпијуна. Мисиркову је тада помогао његов теча свештеник Лазар Попов, који је успео да га преко ноћи пребаци у Солун одакле је Крсте П. Мисирков отишао за Русију. Његова жена је забележила да је „један или два дана пре Божића она купила јелку и оставила је на балкону. 24 децембра она је изашла да унесе јелку у кућу, тада је угледала мужа са кофером, и то је за њу била радост“. Тад се вратио у Кишињев на професорску дужност. Сам одлазак Крсте Мисиркова на фронт као дописника није био случајан. Најзначајнији чланови новоформираног Словенског македонског национално-просветног друштва из Петрограда су дошли у Македонију: Мисирков као „дописник руских новина“, др. Константинович као добровољац српске војске и војни лекар који је отишао да ослобађа своју отаџбину и Димитрија Чуповски који је отишао као цивилно лице са намером да покрене отпор у народу. Тада су својим истомишљеницима предочили ситуацију у којој се Македонија налази и рекли да је једини спас македонског народа од нових страдања, да тражи аутономију. У том моменту су се вршиле припреме за одржавање Лондонске мировне конференције, Чуповски је тражио од Велешана да преузму иницијативу и пошаљу једну делегацију Македонске револуционарне организације у Лондон, која ће да агитује за „аутономију Македоније под управом великих сила“. Чуповски је сматрао да ће та „аутономија“ бити додељена јер је у интересу великих сила да се одржи балкански савез, а најбољи начин за то је био одузети балканским државама јабуку раздора. Велешани су свесрдно прихватили идеју и тада је Ризо Ризов отишао у Солун, а одатле у Битољ да се сретне и размени мишљење са виђенијим македонским интелектуалцима и

договори акцију. У то време српска војска утврђује власт у Велесу, а са друге стране Чуповског су притисли и бугарски агенти „патриотари“ који су имали свој центар у софијској улици „Гурко“ Он је будући да се нашао између две ватре морао да бежи из Македоније у Русију да би спасао живу главу. И мисија Ризова у Солуну није боље прошла. Он се тамо сусрео са Павелом Шатевим (познатим живим припадником солунских атентатора из 1903.), који му је обећао помоћ да ће привући још лица. Али ујутру је Шатев дошао заједно са једним бугарским професором и чланом свите престолонаследника Бориса, Јорданом Ивановим. Када је у разговору Ризо Ризов споменуо реч „аутономија“ за Македонију, тада му је професор Иванов оштрим тоном рекао: *„Момче, момче, за ту реч (аутономија) ми ћемо језике сећи. Је ли се зато бугарски народ тукао, јел зато проливао своју крв, да бисте сада ви тражили аутономију. Знајте да смо ми само због те аутономије убацили у армији 20 хиљада детектива, главе ће падати“*.

После оваквог отпора Ризо Ризов се нашао у безизлазној ситуацији и вратио се у Велес да сачека неке нове околности. Слична таква ситуација се десила у Солуну на банкету који је организовао бугарски генерал Тодоров. На банкету је међу почастованим гостима био и Јане Сандански. Када је Јане наздравио за „аутономну“ Македонију сви присутни официри су повадили сабље и рекли како је много крви проливано и како ће се језици сећи и главе падати због таквих речи. Сарадници Крсте Мисиркова из Петрограда су имали доста подвига урађених. Одштампали су „карту Македоније“ на македонском језику, и саставили „Меморандум за независност Македоније“ који су послали британском министру спољних послова сер Едварду Греју и амбасадорима великих сила у Лондону. *То је све имало велики одјек, Македонска колонија је успела да заинтересује и руску јавност за правилно решење македонског питања. Меморандум су објавили виђенији руски „весници“. У самом Меморандуму се најоштрије говорило да Македонија представља једну јединствену географску, етнографску, историјску, и економско-културну јединицу, да су Македонци спремни да устану да се боре против нових поробљивача као што је већ урадио војвода Јане Сандански са својих 5000 четника са девизом „боље умрети у борби за своју слободу, него живети у срамном ропству“.* Македонска колонија у Петрограду је била само наставак борбе македонске интелигенције у Русији након више удружења и покрета које су Македонци оснивали у Русији, Македонији, Србији, Бугарској...

Македонска колонија је основала свој лист „Македонски глас“ који је излазио између јуна 1913. и новембра 1914. године у једанаест бројева. Крсте П. Мисирков је блиско сарађивао са главним уредником „Македонског гласа“ Димитријом Чуповским и писао је научне чланке под својим именом и псеудонимом К.Пелски (по свом селу Постољу који је античка Пела).²⁶ Објавио је 13.8.1914.г. у „Македонском гласу“ научни чланак „Македонски и Бугарски национални идеали“. У њему је направио разлику између македонских и „великобугарских“ интереса кроз историју. Осврће се на историју македонског народа, присећајући се значаја светитеља Кирила и Методија и Климента и Наума Охридског. Интереси Бугарске су увек били сан о великој „санстефанској Бугарској“ док је македонски интерес одувек био аутономна и независна Македонија. Говорио је о великом револуционару Борису Сарафову, који је пример „националног сепаратизма“ јер је крајем 1903. године изјавио у свим познатијим европским новинама „Ми Македонци нисмо ни Срби ни Бугари. Македонски народ постоји независно од српског и бугарског. Ми смо блиски и једнима и другима, ко ће нам помоћи да се ослободимо њему ћемо рећи хвала, али нека не забораве ни Срби ни Бугари да Македонија припада само Македонцима“ Ова изјава је уједно стајала написана и као мото „Македонског гласа“.²⁷ Септембра 1914. године је на софијским улицама убијен пријатељ и блиски сарадник Крсте П. Мисиркова С.Ј. Дедов. 1915. године је на Пирин планини убијен Јане Сандански. Знајући да је и у Кишињеву опасно Крсте је за кратко време путовао по местима у Русији где је агитовао међу Македонцима. Када је 1915. године Бугарска ушла у Први светски рат, у Русији су и у Кишињеву похватани виђенији Бугари међу којима су већина били Македонци. Захваљујући утицају Крсте П. Мисирков је успео да их ослободи и то је донело њему велики углед међу заједницом Бугара из Бесарабије у којој је било и доста Македонаца, трговаца из Дебра, Охрида и других градова. У то време у Бесарабији нису били признати Македонци, па су многи били изјашњени као Бугари јер нису имали алтернативе.

²⁶ Др Блаже Ристовски „Крсте Петков Мисирков (1874-1926) Прилог кон проучувањето на развитокот на македонската национална мисла“ стр.495-500,502,503,514,515

²⁷ Крсте П. Мисирков „Македонски и Бугарски национални идеали“ „Македонскиј глас (Македонски глас)“, II, 10, 13.8.1914, 10-14

Фебруарска револуција у почетку није имала одјека у Бесарабији јер је била прилично неразвијена индустријски тако да практично није имала свој пролетаријат. Ипак касније применом околности почињу да се развијају мањи савети и народ изражава жељу за самосталношћу. Октобра 1917.године Бесарабија постаје независна република и Октобарска револуција је затиче као формирану државу која није прекинула све односе са Русијом. Успостављена је совјетска власт која је трајала до јануара 1918.године.

У новооснованом парламенту Бесарабије је одређено да бугарска мањина има три посланика, један од њих је био и Крсте П. Мисирков. У исто време је радио и као организатор Бугарско-гагауско-немачке просветне комисије при Бесарапском губернијском земству чији је руководилац-секретар постао 2.12.1917.године. Касније је комисија постала Директоријат за народну просвету у Бесарабији. Јануара-фебруара 1918.године румунска војска је упала у Бесарабију и тада је националистички парламент „Sfatul cerij“ иако није представљао већину становништва преузео власт. Говорило се да окупација јесте само привремена и неће доћи до губитка независности Бесарабије. Крсте П. Мисирков је ушао у „Сфатул цериј“ и његов Президиум као представник бугарско-гагауске партије, и заступао је опозиционе ставове подржавајући права националних мањина. Био је једини члан Президиума као припадник опозиције. Поред тога је продужио своју учитељску делатност, иако су ситуације биле абнормалне, парламент је заседао увече, а Крсте је у гимназију ишао преко дана да обави своје послове. Као најоштрији опозиционар и јединствени представник националних мањина Бесарабије, Крсте је одређен да иде у делегацији и преговара са владом Украјинске републике и представницима Тројног савеза у Брестлитовску, али будући да су румунске власти „укинуле воз“ делегација није отишла тамо где је у међувремену постигнут Брестлитовски споразум 3. марта 1918. Седница је одржана 9.априла 1918.г. на којој је изгласано прикључивање Бесарабије Румунији. Мисирков је као опозиционар бурно коментарисао седницу и гласао уздржано. Због тих околности је он морао касније да напусти Бесарабију и оде у Одесу у којој због одређених ситуација није могао да остане па је са све породицом Крсте П. Мисирков дошао у Софију.²⁸

²⁸ Др. Блаже Ристовски „Крсте Петков Мисирков (1874-1926) Прилог кон проучувањето на развитокот на македонската национална мисла“ стр.541-560

Мисирков у Софији и Карлову и последње поруке

После Првог светског рата, Бугарска је морала не само да се повуче са својом војском са територија Македоније и Тракије, већ је морала и да демилитаризује своју војску и цар Фердинанд је морао да абдицира у корист сина Бориса као кривац за „националну катастрофу“ коју је Бугарска доживела.

Македонија је била у пепелу и гробовима, опустошена и даље подељена земља у сличним границама као после балканских ратова. У Бугарској је дошло до радикализације мишљења и свако причање и нека конотација предстаљања Македоније независно од Бугарске се строго пратила.

У таквим политичким и националним околностима је стигао Мисирков у бугарску престоницу. Да би добио службу и постао поданик бугарског царства, морао је не само да промени руско са бугарским држављанством, већ и да се „рехабилитује“ од својих старијих сепаратистичких ставова и изјасни за бугарску националну политику по питању Македоније. У том духу под притиском су написани и његови научни чланци „Наш народни епос и Македонија“ и „Срби и Душанова империја“, у њима је он писао о стварима које је још раније истраживао само је морао да коригује виђења. Сматра се да су то једини његови чланци од доласка у Бугарску па све до 1923.године.

Након што је заменио држављанство прилажући и сведочанство које му је издала бугарска егзархија и службени списак прве мушке гимназије у Кишињеву, Мисирков добија државну службу у Етнографском музеју као уредник Историјског одељења (период препорода). Службена дужност му је почела 21. децембра 1918.године. Живео је сам, изван Софије у једном стану који је једва пронашао (само соба и кухиња) у месту Књажево. Како је његова супруга Екатерина Михајловна Мисиркова писала у својим „Споменима“, Крсте је живео у хладној соби и није имао дрва или угаљ да је угреје. Када је спавао покривао се са свим што је имао у соби. Људи који су Мисиркову дали службу су очигледно сматрали да то задовољава његове потребе и нису уопште бринули о томе у каквим условима он живи. Тада 1918/9.године у Књажеву је била италијанска, француска и друге окупационе војске.

Мисирков је морао да путује трамвајом до Етнографског музеја више пута на дан, притом су трамваји били стално пуни и једном приликом је морао да виси на степеницама под кишом и хладноћом. Нико од његових познаника и „покровитеља“ му није помогао да нађе бољи стан, а имали су прилике јер су тада Македонци били велика популација у Бугарској. У сваком већем граду су имали посебну четврт где су се сви скупљали да живе. Обични Бугари су се жалили једном турском паши у Солуну у претходном периоду да су Македонци дошли у Бугарску и заузели њихова места, послове па чак и управу, молећи га да им дају ту њихову „аутономију“ или шта већ хоће само да оду из Бугарске да би бугарски народ могао да живи на миру. Понекад је Кртсе Мисирков навраћао код познаника Гаврила Занетова који је имао сопствену кућу, само да би се угрејао, сведочи његова жена у „Споменима“. Није био проблем само његова лична несрећеност, он је морао да брине и о породици која је остала у Кишињеви. Направио је све што је могао да уради да збрине и доведе породицу код себе, што није било лако будући да још увек није био потписан мировни уговор. Иако је Мисирков након што је био протеран из Кишињева, отишао у амбасаду Украјине да тражи да оде у Одесу и то му је било одобрено, он то није урадио јер је Црвена армија ушла у Одесу и прогласила совјетску власт. Он је тад саветовао супругу како да поступи да би добила дозволу за излаз из Румуније. Посредством Енглеског прихватилишта и руске легације у Кишињеви, породица Мисиркова креће 19.априла 1919.године за Софију.

Животни услови у Књажеви нису били добри, још кад је породица стигла имали су стамбену кризу. Крсте Мисирков тражи 25 дана одсуства због „породичних разлога“ између 2. и 26. маја те године. Услед немогућности да пронађе стан у Софији, Мисирков тражи премештај у неки град у унутрашњости Бугарске. Септембра 1919.године Мисирков је обавештен да му је одређен посао „хонорарног учитеља историје и географије у Карловској гимназији“, и да му посао почиње оног дана када ступи на дужност. У центру града је Мисирков пронашао прилично удобан стан што је омогућило његовој породици нормалнији живот. Мисиркову су само недостајале софијске библиотеке и архиви због његовог научног рада. Поред свега тога, његов економски статус није био превише бољи, због непризнавања његовог предавања у Русији, одређена му је мања плата чија је трећина одлазила на потребе плаћања стана. Његова жена Ек. М. Мисиркова је записала о годинама у Карлову да су „без преувеличавања живели у полуглади“. Прво је одређен за

„хонорарног учитеља“, док је другим решењем одређен за „редовног учитеља“. Предавао је историју првом, другом и четвртом разреду, док је географију предавао трећем и четвртом. Крсте Мисирков ће решењем Министарства просвете 16.децембра 1919.године бити одређен за в.д. директора Карловске гимназије. Предавао је историју и географију само четвртом разреду. Из „Летописне књиге“ саме гимназије се сазнаје и то је написао сам Крсте Мисирков да је он предавао ученицима од 5.10. до Божићних дана 1919.године руску историју. Конкретно је било речи о географским условима источне Европе и њеним утицајима на руску историју, о старом становништву источне Европе, о суседима руских Словена, о самим источним Словенима и њиховом расељавању, о борбама руских Словена са својим непријатељима, о покрштавању руских Словена и колонизацији финских земаља од стране руских Словена. После рата су у гимназијама били ученици различитог узраста, што је повећало могућност ексцеса између учитеља и ученика. После Октобарске револуције су почеле да се шире социјалистичке идеје међу омладином и после једног поступка учитеља Хр. Витанова према ученицима, они су ступили у штрајк због чега је дошло и до распуштања одељења 4б, иако ће ускоро поново бити уписани. Ова догађања ће касније имати утицаја на смењивање Мисиркова са места в.д. директора (због неспособности да уведе ред и дисциплину). Сам Мисирков је писао о овоме да су се састали учитељи и родитељи и расправљали о томе што је на адресу учитеља стигло неколико претећих анонимних писама од стране бугарских националиста у којима се тражило да се сви заједно доведу у ред и учитељи и родитељи заједно са децом, и да се прекине штрајк. Сам Мисирков је сматрао да ситуација треба да се реши мирно и да ученици уважавају своје учитеље и да се успостави поверење између учитеља и родитеља. У „Летописној књизи“ налазимо податак да је још почетком школске године поводом прослављања 50-годишњице Женског друштва „Васпитаније“, карловчанка П.К.Попова дала поклон у виду непокретне имовине гимназији. В.д. директор јој се тада захвалио у своје име и у име Учитељског савета. Поводом „дана цвећа“ 30 априла и 1 маја су биле организоване екскурзије, од којих је једна била у селу Бања, и минералне бање коју је сам в.д.директор предводио. Решењем Министарства просвете 20. јула 1920.године, Општинска мешовита гимназија у Карлову од 1. септембра постаје државна. Мало касније Мисирков се пре нове школске године разрешава дужности в.д.директора и постаје опет само „учитељ“, а за в.д.директора се поставља учитељ Тодор Дојчинов, који је почео са

дужношћу 15 септембра 1920.године. Много колега из Карлова је коментарисало Мисиркова са врло мало речи. Учитељ музике Маринов каже да Мисирков

„није био за директора, да је био много мек и није успевао да руководи учитељима“. „Био је специфичан човек. Увек је био сам са сином. Није био друштвен. Није се интересовао ни за шта у граду“.

Разлози ове смене су били дубљи и било је више разлога. Сам Тодор Дојчинов је био Македонац и са Мисирковим није био у добрим односима. Док је Мисирков објављивао своје чланке у софијским новинама, то је са Дојчиновим довело до отвореног непријатељства између њих двојице и супарништва будући да су њих двојица били једини Македонци у Карлову. Све до прештања Мисиркова у Копривштицу, над њим је лебдела сенка новог директора, о коме су иначе карловски грађани говорили у суперлативу. Дојчинов је био привилеговано лице код власти а ускоро ће постати и „михајловиста“, симпатизер струје Ванча Михајлова унутар будућег сукоба у ВМРО-у који ће се десити после убиства вође Тодора Александрова између 1924-28.године између Ванча Михајлова дотадашњег секретара у организацији и генерала Александра Протогеровога и његових симпатизера. Забачен у далеке крајеве на Старој планини у Копривштици, далеко не само од Македоније већ и од македонске емиграције у Бугарској Крсте Мисирков је решио да напусти Бугарску. Једини излаз је била Краљевина СХС. 1. јула 1921.године највероватније после усмених консултација Мисирков пише молбу Краљевском послаништву СХС у Софији прилажући сведочанства и остале документе и тражећи да буде постављен у државну службу као „гимназијски професор у Скопљу или Загребу, у Београду или у неком граду у Јужној Србији“. Тада је Министарство просвете затражило од Министарства спољних послова СХС да се преко послаништва у Софији сазнају морални, политички и национални квалитети подносиоца молбе, и ако се закључи да је вредан за отаџбину, да му се каже да поднесе оригиналне документе. После више од месец дана 12. августа 1921.г. послаништво у Софији шаље тражене податке Министарству, и ти подаци остају ту скоро три месеца када стиже одговор Министарства просвете у чијем протоколу пише да послаништво шаље тражене податке за професора Петковић Крста са одговорима, у чијим подацима има 4 прилога, Још истог дана Министарство просвете шаље молбу са прилозима Главном просветном савету „за оцену“. Молба бива одбијена уз образложење да Крста Петковић није квалификован да предаје у

средњој школи, да треба да пошаље документе који доказују да је завршио средњу школу, универзитет итд. Очито моралне, политичке и националне квалификације нису биле добре код подносиоца молбе. 21. јануара 1922.године је обавештено послаништво у Софији о одговору на молбу, и 7. фебруара послаништво СХС шаље поштанску разгледницу Крсти Мисиркову да се јави послаништву ради објашњења. Не зна се дали је Крсте отишао тамо. Проблем је био то што му се Краљевско послаништво обратило обичном поштанском разгледницом не размишљајући да то може да компромитује Крста пред бугарским властима. Краљевско послаништво је било принуђено да 4. априла пошаље сада већ писмо Крсти Петковићу и да му образложи решење ГПС-а и да му затражи да допуни своју молбу са још докумената који доказују да је завршио универзитет у Русији. Мисирков је све то урадио додајући да би стварно желео да буде „гимназијски предавач у мушкој пуној класичној гимназији“ из разлога што је његов син шести разред гимназије и он би желео да буде уз њега до завршетка школе. После дугих објашњења које је доставио као одговор ГПС-у и чак оригиналне дипломе која доказује његово образовање, Мисирков је био убеђен да ће му молба бити испуњена и чак не срећемо његово име „Летописној књизи“ за школску 1921/2 и 1922/3.годину, иако је он предавао историју, руски и бугарски језик и филозофију. Потпуно повучен и дубоко уверен да ће му бити испуњена жеља да се врати у Македонију, он је 23 априла 1922.године дан после писања Краљевском послаништву послао разгледницу Ђорђи Киселинову у Охриду, у којој каже „да је послао диплому и да се нада да ће бу бити испуњена и да ће им се ускоро ту придружити“. Надаље га је питао какве су цене и какав је живот за ралику од прошле године, истичући разлоге због које би желео да предаје у класичној мушкој гимназији да би могао сина да има из себе. Али то су била само узалудна надања Мисиркова. Поново је његова судбина била у туђим рукама. На одговор се чекало годину дана јер је Министарство прикупљало још података. 25. септембра 1923.године Одељење за средњу наставу при Министарству просвете СХС добија цитирано решење и у свом протоколу каже да се саопшти Главном просветном савету. 11. октобра 1923.године по наредби министра просвете је направљена и последња забелешка на документу, стављено је „ад акта“. Осећајући се непожељним у Бугарској, притом у немогућности да се врати у Македонију Крсте је покушао да нађе други излаз. Негде 1922/3.године се у Пловдиву основао Савез за враћање Руса у СССР. Тада изражава жељу да се врати у Русију где је

био и његов млађи брат Лазар. Али будући да је 1918.године заменио држављанство није било могуће да се врати, тако да Мисирков схвата да мора да остане у Бугарској, живећи са својом породицом у „полуглади“ и борећи се и даље за своје идеје. На једном листу мале бележнице, нађеној међу оставштином К.П. Мисиркова, написано другом руком је било речено да је Мисирков желео да објави ново списаније „Богомил“ у коме би се нашли научни чланци које је он писао у периоду после Првог светског рата па све до последњих година. Карактер па и назив списанија одређује се именом Попа Богомила , притом је Богумилство било честа тема међу националним борцима у Македонији. У органу Македонске федеративне партије из Беча „Македонска самосвест“ је било објављено научно дело „Македонија и њена улога. Богумилство“ у коме се каже да је једно од најзначајнијих достигнућа Македонаца било Богумилство. На крају се каже *„После свега овога, ако величанствени споменици не посведоче значењу идеја Попа Богомила, ако у овим руинама догађаја лежи немогућност македонског народа да уздигне лик свог патријарха и његове политичко-социјалне идеје на неопходну висину, па неће ли сутрашњи дан прво да сачека зору, када македонски народ слободан, подређен под културном заставом других слободних народа, буде поздравео највећег реформатора Европе- Попа Богомила, учитеља Виклифа, Лутера, Цвинглија, Калвина, Хуса, Маркса, Кропоткина и Толстоја?*

Сећање на њега ће бити овековечено у културној историји Македоније!“

Као и „Вардар“ из 1905.године и „Богомил“ је требало да буде часопис које би било архив македонске културне и националне прошлости. Али у то време је било тешко и скоро немогуће да се одштампа једна таква публикација у бугарском царству услед репресија над онима који су имали другачије мишљење.²⁹ Научне чланке које Крсте Мисирков пише 1925.године у софијским новинама, лоше прихватају и бугарска јавност и грађани Карлова. Они још више повећавају притисак који Бугари врше над онима који не размишљају на исти начин о Македонији као званична власт. Значајно је рећи да је поред братоубилачког рата који је тих година трајао међу Македонцима у Бугарској из разних македонских организација, ВМРО и Македонске Федеративне Организације, била појачана и активност Бугарске комунистичке партије коју је предводио још од њеног оснивања Македонац из

²⁹ Др Блаже Ристовски „Крсте Петков Мисирков (1874-1926) Прилог кон проучувањето на развитокот на македонската национална мисла“ стр.566-581

костурског села Загоричани, Димитар Благоев. Војна организација БКП-а коју је предводио мајор Коста Јанков, зет Димитра Благоева и син македонског војводе Анастаса Јанкова (познатијег као „Македонски Гарибалди“) такође рођеног у селу Загоричани, је 16. априла 1925.године организовао бомбашки напад на цркву св. Недеље који је заправо био атентат на бугарског цара Бориса. Цар Борис се тада спасао јер није дошао у цркву где је иначе погинуло неколико стотина људи јер су дошли тада на сахрану генерала Константина Георгијева који је само неколико дана пре убијен од стране комуниста. У таквим околностима и времену је писао своје последње научне чланке Крсте П. Мисирков. Крајем јануара 1925.године, Крсте је написао чланак „Пут Примирења“ у коме подсећа на старо ривалство између македонских суседа и заједничке несреће у прошлости. У њој закључује да „ако је некад и требало да дође до српско-бугарског помирења а није, сад је право време за то“. Каже Македонцима да требају да коригују своја схватања и промене своје циљеве и средства за постигнуће сопственог националног живота. И Бугарима и Србима поручује да треба да се ослободе старе прашине и схвате нове ситуације у датом времену, надаље каже Бугарима да треба да схвате да Македонци у Бугарској никад нису били нелојални грађани и да су само желели своја права. На крају каже и Бугарима и Србима да само треба да дозволе Македонцима да се тако називају без додатака „Србин“, „Бугарин“. На тај начин ће се доћи српско-бугарско-македонског разумевања. Такође је предочио Србима и Бугарима да је македонска свест постојала одавно да није нова, већ је народ чува још од оснивања Охридске архиепископије, да су Трново, Охрид и Пећ су били независни и равноправи културни центри, да су Македонци били уважавани и од бугарских царева и српског цара Стефана Душана. Да на тај начин треба данас да се односе сви према македонском народу.³⁰ Непосредни наставак ових излагања је следећи научни чланак „Македонски национализам“. У њему се Мисирков подсећа шта је представио у књизи „За Македонцките работи“ из 1903.године, такође је рекао да се не каје што се пре 28 година определио за македонски сепаратизам, додајући да је он остао јединствени и најбољи излаз на који македонска интелгенција треба изађе.

Мисирков је рекао у овом чланку и да су *„Македонци потребни Македонији, само са Македонцима Македонија може да опстане, не без њих“*. Говорио је и да после поделе

³⁰ Крсте П. Мисирков „Патот на примирението“, „Илинден“, V, 5, Софија, 30.1. 1925, 2.

Македоније, Македонци треба да остану да живе у својим местима, па макар и ђаво владао над њима. Ако су случајно принуђени да се иселе никако не требају да се селе у Србију, Бугарску или Еладу, већ ако морају да се селе из Грчке Македоније треба да се преселе у Српску Македонију и да се тамо припремају за повратак на своја огњишта. Поставља се питање да ли је правилно решено македонско питање тако што је 300-400 хиљада Македонаца из Грчке Македоније пресељено у Бугарску уместо да су се преселили у Српску Македонију. У реду је да се пресељавају са једног краја Македоније на други али не и ван ње. На крају каже „Нека ми буде опроштено, али ја као Македонац на прво место стављам интересе своје отаџбине и својих сународника, а тек потом интересе Бугарске и Југославије. Ја сам Македонац, са македонском свешћу, и као такав све посматрам из македонског угла, прошлост, садашњост и будућност, како моје отаџбине тако и читавог јужног словенства, и зато желим да се питамо нешто и ми Македонци, поготово кад се нешто расправља о нама, а без нас“.³¹ Чланак о „Македонском национализму“ је изазвао крајње нападе на Мисиркова и претње по живот од стране бугарских војних кругова и самих становника Карлова. У тим тешким часовима је био потпуно сам „једва је било некога у Карлову са киме би могао да подели своје мисли“ рекла је његова жена Ек.М. Мисиркова, док је његов син Сергеј рекао да су се тада против његовог оца окренули припадници месног Друштва резервних официра и претили му на разне начине.

Само после 13 дана Крсте Мисирков објављује нови чланак под називом „Самоопредељење Македонаца“. Започињући својом неподношљивом и тешком ситуацијом у Карлову и односу који софијска штампа има према њему и његовим идејама, Мисирков записује ово краће дело које потврђује коначно његове ставове исказане у књизи „За Македонцките работи“ из 1903 и списанију „Вардар“ из 1905.године.

Мисирков каже како је „најважнији услов за сарадњу Срба, Бугара и Македонаца, управо потпуна слобода самоопредељења Македонаца. И ето у последњем питању се истиче македонски патриотизам и национализам, као потпуно неутралан и задовољавајући и за Србе , Бугаре и Македонце, док је садашња ситуација незадовољавајућа по сваком питању“. Даље каже како је за Србе и Бугаре боље да Македонци буду самостални јер би на тај начин престао њихов раздор и спор око поделе Македоније. Каже како „свест и

³¹ Крсте П. Мисирков „Македонски национализам“, „Мир“ XXXI, 7417, Софија, 12.3.1925, 1.

осећај да је Македонац стоје више од свега на свету. Македонац не треба да се слива и да доживљава обезличење док живи међу Србима и Бугарима. Може да се констатује блискост између српских, бугарских и македонских интереса, али увек треба све оцењивати из македонског угла“. „То је македонска национална свест, то је историјски позив који Македонац може да оствари само као слободан и равноправан грађанин Југославије, коме је дозвољено да мисли, да осећа, да говори и да делује као Македонац“.³²

То је био последњи глас у јавности Македонца Мисиркова.

У ванредним околностима, прогоњен из Карлова, целих два месеца без плате, притом је супруга морала да оде у Софију где је његов син Сергеј уписао Медицински факултет, Крсте П. Мисирков је морао да се задовољи животом у варошици Копривштици. Није имао могућност за научни рад, једина активност му је била што је одржао предавање под насловом „Светски међународни језик“. Циљ реферата, према изјави Мисиркова је био да он као „човек науке и представник филологије-лингвиста, представи језике есперанто и идо“ малој бугарској варошици, чак упоређујући та два језика с чиме је показао да је добро знао те језике.

У фебруару 1926. године долази код њега супруга Ек. М. Мисиркова, али им материјална ситуација није била добра. По изјави његовог сина Сергеја „почетком јуна, при случајном паду је ударио главом и главобоље које је добио нису престале данима“. У тешком стању Мисирков бива одведен у приватну болницу др. Палчева у Софији, али се болест погоршавала и он бива премештен у Александровску болницу (Интерна клиника Медицинског факултета у Софији), где остаје шест недеље да лежи без одређене дијагнозе.

У међувремену док Мисирков лежи болестан, Македонски научни институт у Софији 6. јула 1926. године издаје једно пуномоћно решење одређеном лицу које је отишло у Кишињев да скупи књиге и друге вредности од г-дин-а К. Мисиркова које је чувао г-дин Мишкевич из улице „Страда Вилор“ број 16. По чијем налогу се ова операција извршила није познато. Његова супруга каже да су све књиге Мисиркова из његове богате

³² Крсте П. Мисирков „Самоопределение на македонците“, „Мир“ 7427, 25.3.1925, 1.

библиотеке у Кишињеву биле спаковане у сандуцима и одвезене, осим пар књига које су остале у једном делу стана, у предсобљу.

После шестонедељног мучног лежања у болници Крсте П. Мисирков умире 26. јула 1926. у 18 часова. Поред њега је била његова супруга. Никог није било да помери његово тело. Свеће које су запаљене су донеле сестре из болнице. Породица није имала новца за сахрану пошто Копривштанска гимназија није исплаћивала плату Мисиркову након што је морао да се лечи. На обдукцији се сазнало да је умро од тумора на мозгу. Болница је понудила да оставе тело за сецирање што је породица одбила. Крсте П. Мисирков је сахрањен на софијском гробљу у одељку за сиротињу где је само неколико особа сахрањено у другом разреду, парцела 89, ред 17, гроб 4. Сасвим разумљиво, ни новине нису достојанствено обележиле смрт Мисиркова, само „Тужна вест“ коју су објавили чланови његове породице. Такође су сличне објаве објављене у новинама „Хроника“, а у „Илиндену“ је објављено да умро „наш сународник и сарадник“ који се „са страсном љубављу према својој отаџбини, као научник и журналиста мучио да јој буде на услузи својим научним радовима и чланцима“. Још дуго време су супруга и син К. П. Мисиркова били без средстава за живот и посла у бугарској престоници, све док на крају преко пријатеља Мисиркова, Димитра Мишајкова, није била смештена Ек.М.Мисиркова да ради у библиотеци и на тај начин омогући сину Сергеју студирање.

Закључак

На тај начин је завршила једна трагична прича мученичког и бедног али плодносног живота К.П.Мисиркова, борца за развитак македонске националне свести, рађања македонског савременог књижевног језика и савремене литературе. Умро је када је требао да почне да живи, национални слободни живот једног пуног научника-слависте, онакав какав је имао наш Вук Караџић, на чију се реформу језика Крсте П. Мисирков угледао

приликом своје кодификације македонског говора. Принцип „пиши као што говориш и читај као што је написано“.³³

Прилози

У првом и једином издању часописа „*Вардар*“ из 1905.г. се нашла и песма „*Путник*“ српског песника из Аустроугарске Петра Прерадовића преведена на македонски језик. Песма „*Путник*“ и још неколико народних песама које је Крсте П. Мисирков записао у часопису имају значај јер су у њима садржана слова које је Крсте П. Мисирков реформисао и употребио у својој редакцији књижевног македонског језика.

Прилог 1

„Патник

Боже мили, каде зајдов!
Ноќ ме стигна во туѓина,
Не знам паго, не знам трага,
Свегде на гол камен газат
Тешки нози по пустиин’а!

Ушче нојќаі не си најдов!
Север сеч’ от снежни брда,
А туѓинец, сиромавот
По голем му мрак во мракот,
По тверда му зема тврда.

Наоколо магла паѓат,

³³ Др Блаже Ристовски „*Крсте Петков Мисирков (1874-1926)*“ стр.700-710.

Покрита ієт месечина,
Не се видат звездни траґи,
Маїко мила, маїко драга,
Ти да видиш своїа сина!

Да го видиш него сега
Обиколен свиїот с беда,
Ти ќе горко заплакаше,
Рака ќе ти с' затресеше.
Од жалост го грлеїќ него!

Зашчо тебе не те слушав,
Кога си ми мен зборила:
Не од', синко, од маїка ти,
Меко легло шчо стеле ти
Тебе постред своїи крила!

Не од', синко, мила душо,
Ним – от кровот татковниїот,
Туґа земїа имат своїи
Не познаїит їади твои,
Туґа л'убов л'убит своїот!

Збореїќи со себе така,
Кон колиба їедна стигне,
Нечекано шчо їе згледа
Умореїн'от пїтник сега,
И почука на вратине.

Отвараїќи све полека,
Питаїќи се, кої ќе да сум?

Глава зваѓат једна стара.
„Дај во име Божија дара,
Бабо, мене да преноќам!

Не знам кај сум, каде зајдов,
Нок ме стигна во туѓина,
Не знам паѓо, не знам трага,
Свегде на гол камен газат
Тешки нози по пустијина!

А друг ноќај кај ке најдев!
Север сеч', от снежни брда,
А туѓинец, сиромав
По голем му мрак во мракот
По тврда му земја тврда.

Наоколо магла паѓат,
Покрита јет месечина,
Не се видат звездни траѓи,
Мајко мила, мајко драга
Ти да видиш своја сина!“

„Ке те примев јас со радост,
Ами видиш, оти спииат
Тува сина три и ќерки
Шчо мајчино сето срце,
Сета куќа исполнуват!“

„Не далеко јет до денот,
Петле і будит самовили;
Дор загреит денот Божиј

Мало оґен бар положи,
Да одмрзнам студни жили!“

„Мојот оґен ми ер скриен,
Немам дрва гото’о нишчо,
И то мало, шчо іет на тре,
Децава к им требит утре,
Каа се зберат краі огнишче!“

„За туґинец нишчо немаш,
Туґа маіко, коа те молит:
Туґо дете твоіо не іет!“ –
Тогаі две му грозни солзи
Низ лицено долу капат.

„Каі сет рац’ от твоіта маіка,
Се’а да зберат солзи сино’!
Каі колено да с’ одморит,
Тежок товар да с’ соборит;
Каі іет твоіта татковина?“

Како да сет грче’і л’ути
Со тоі збор му срце стегли!
Свијот пздрвен паџник стоіит,
Леден пот му чело потит,
Не дават му он да мисли!

‘Ми со очи подигнати
Се обрна тоі на тамо,
Каі од мила татковина
Свеко утро солнце сиіне,

Таму мисл'а брзат, тамо!

„За тебе пак душа дишет,

За тебе се срце биет,

Татковино, маїк от стреїка,

Тебе ти се синот враїка

И од радост солзи лиет!

Земи го пак твоїто дете,

На век твою ке бидит,

Ќе те л'убит само тебе,

В твою поле клаї му гробо,

С твою цвете гроб му кити!“

Записао је Крсте Петков Мисирков и две народне песме из села Букова у Битољском крају.

Прилог 2

I

„Дали се чуло и разбрало!

От каешчо санце угрева,

До каешчо санце заїдува!

Санце угрева на исток,

Санце заїдува на запад,

На таїа висока планина

На таїа широка рудина

На таїа трева зелена

На таја вода студена!
Таму има студен кладенец,
И честна трпеза ставена,
За трпеза седи Свети Илија,
До него седи Свети Јован,
До свети Јована-сестра Марија,
В раце го држи Ристоса.
Паднале сини облаци,
Загрме небо, затрешчи,
Силен грат падна од небо,
Писна Марија да плачи:
„О леле Боже, до Бога!
Шчо је ова чудо од Бога,
Ристоса ќе ми го земат!“
Одговори Свети Јован:
„Не плачи Марије, не тужи,
Ако ти го земат Ристоса,
Тој ќе ти се занат научи,
Таму да прави мостови,
За грешни луѓе да врват,
Во рај Божиј да одат!“.

II

„Три дни се готвиш да одиш,

Да одиш туѓа туѓина,

И мене не ми казуваш,

При кого ќе ме оставиш!

Ел' при твојо татко и мојо,

Ел' при твоја мајка и моја,

Излези надвор до двора,

Погледај горе на небо,

Да видиш небо без звезди;

Така сум јаже без тебе!

Погледај поле широко:

Како је поле без трева,

Така сум јаска без тебе!

Погледај горе ридови,

Па види јагне без мајка:

Како јагне блеј без мајка,

Така ќе блејам јаска по тебе!

--„Е, моја млада невесто!

Не зборвај такви зборови,

И не ми креваї іадови!
Іас ќе ти купа три билбила;
Кога ќе сама вечераш,
И ќе помислиш на мене,
Билбило ќе ти запева:
И мерако ќе ти помини!
Кого ќе сама легнуваш,
И ќе помислиш за мене,
Друго билбил ќе ти запева:
Мерако ќе ти помини!
Кого ќе сама стануваш,
И ќе помислиш за мене,
Треко билбил ќе ти запева:
Мерако ќе ти помини!“
---Де гїди, лудо и младо!
Шчо зборваш такви зборови?
Кога ќе додиш в туѓина,
И ќе помислиш за мене,
Кога ќе само легнуваш,
Земи си камен до тебе:
Ако ти мерак от камен помини

И мене ќе ми од билбил помини!“

Прилог 3

На крају првог и јединог издања часописа „*Вардар*“ из 1905.г. Мисирков је писао о темама из савременог живота у Македонији и Русији.

1. Македонија

„У Македонији је ово лето, које је прошло, у односу на претходна лета било мирније. То се објашњава многим разлозима. Лако је објаснити шта су они. Пре свега, људи су економски потпуно истрошени, па више не могу новцем подржати неке веће устанке. Друго, људи су изгубили сваку веру у могућност да устанком постигну циљ, за постигнуће због којег су до сада подносили толико жртава и патњи. Треће, положај македонског народа је и даље завидан, као што није био раније, али сада постоји мала разлика у односу на претходну: сада у Македонији постоје официри, „Рисјани“ - Европљани и цивилни агенти Хилми паше; то је мало у поређењу са оним што се очекивало до устанка 1903. године, али ово је много у поређењу са оним што је било до увођења реформи из Мирцштега. Четврто и најважније, овог лета, као и све време од завршетка устанка од 1903. до сада, у Македонији је владала међурисјанска оружана борба, вођена иницијативом и материјалним средствима националних пропаганди. Тиме је ова међурисјанска борба у жестини надвладала сва злодела која су Турци починили над „Рисјанима“, на које су се „Рисјани“ ослонили, тражећи од Европе помоћ, као слабију, против јачих противника - Турака. Међурисјанска борба у Македонији не само да слаби македонски народ, не само да онемогућава борбу културним средствима за равноправност свих националности у Македонији, већ показује да „Рисјани“ нису ништа мање безобразни од Турака, да су необразовани, али жешћи од Турака, и да ће, ако власт стекну у својим рукама, један другом трљати со по глави а и Турцима. Надамо се да ће развој националне самосвести македонског народа учинити акције пропаганде неоснованим и на тај начин окончати злочине почињене над мирним сељацима помоћу алатки тих пропаганди“.

2.Славјанство

Русија

„У Русији су се догодила два важна догађаја, који ће се ускоро одразити на развој и јачање руског народа, а то су: потребе његовог народа и 2. завршетак рата са Јапаном и завршетак руско-јапанских мировних преговора и уговора у граду Портсмуту, САД. Портсмутски споразум је добро прихваћен у Русији, јер ставља тачку на крваву дуготрајну борбу и руски народ ће поново тежити мирном раду - јединој гаранцији успеха било које нације. Али тај споразум има посебан значај, као показатељ снаге Русије. Ова земља је водила рат, против своје воље, са земљом удаљеном око 15.000 километара од европске Русије. Јапан се годинама припремао за рат, био је близу бојног поља и имао је морски пут за слање трупа, муниције и снабдевача, а Русија, осим што је удаљена 12.000 километара од бојног поља, није била спремна за рат, биле су јој потребне све њене трупе и наоружање и спремно да их пошаље железницом у Манџурију. Наравно, јер су све шансе за успех биле на копну и на мору на страни Јапанаца. Истина је да су Јапанци током целог рата одржавали низ војних успеха. Али мир у Портсмуту показује да Русија остаје велика и јака војна држава, која никада неће дозволити мир, неспојив са својом величином и својом државном чашћу. Заиста, након Портсмутског мира, Јапанци су од Руса одузели само јужни део Сахалина, који је пре 25 година био јапански. Али Русија није дала ни пени одштете! Требало би да сви будемо задовољни Портсмутским миром заједно са руским народом и свим словенством, јер он чува част и достојанство Русије, толико драгоцено за цело словенство.“

Литература и Извори

Монографија:

Др Блаже Ристовски, *„Крсте Петков Мисирков (1874-1926) Прилог кон проучувањето на развитокот на македонската национална мисла“* објављено у „Култури“ Скопље 1966

Др Блаже Ристовски, *Димитрија Чуповски (1878–1940) и Македонското научно-литературно другарство во Петроград*, објављено у „Култури“ Скопје 1978

Крсте П. Мисирков *„За македонските работи“* 1903. јубиларно издање, Табернакул, Скопље, 2003.

Енциклопедије, зборници радова, монографијеса више аутора, речници:

др Христо Андонов-Пољански *„Историја на македонскиот народ“* Скопје 1969, книга втора

Крсте П. Мисирков часопис *„Вардар“* 1905. Одеса“

Збирке докумената:

Крсте П. Мисирков *„Молба Министарству спољних послова“* у Шапцу 8. Јула 1892 год. Преузето из *„Македонске енциклопедије“* Скопље септембар 2009.

Крсте П. Мисирков *Правила Ученичке дружине „Вардар“* 15.3. 1894. год. Преузето из *„Македонске енциклопедије“* Скопље септембар 2009.

Чланци и расправе:

Крсте П. Мисирков „Македонски и Болгарски национали идеали“ „Македонскиј глас (Македонски глас)“, II, 10, 13.8.1914, 10-14

Крсте П. Мисирков „Патот на примирението“, „Илинден“, V, 5, Софија, 30.1. 1925, 2.

Крсте П. Мисирков „Македонски национализам“, „Мир“ XXXI, 7417, Софија, 12.3.1925, 1.

Крсте П. Мисирков „Самоопределение на македонците“, „Мир“ 7427, 25.3.1925, 1.

ТВ / Интернет:

Емисије о животу и делу Крсте Петкова Мисиркова на МРТ (Македонска радио телевизија).

Садржај

Предговор -- Странице 2.

Најраније године и образовање-- Странице 3-13.

„За македонските работи“ 1903. – Странице 14-25.

Прво научно и политичко дело на македонском језику часопис „Вардар“ 1905. године – Странице 26-28

Мисирков и Македонска колонија у Петрограду-- Странице 29-32.

Мисирков у Софији и Карлову и последње поруке – Странице 33-42.

Закључак-- Странице 42-43

Прилог 1, 2, 3 –Странице 43-52